

תורה ודעת

גליון מורחב
לרגל
חג
השבועות

ערב חג השבועות תשע"ב

גליון 160

יו"ל ע"י 'קהל עדת ירושלים'

בעניינא דיומא - זמן מתן תורתנו

מתורתו של רבינו הגאון רבי לייב מינצברג שליט"א

בגדרי מצוות תלמוד תורה

אמנם מה שצריך ביאור הוא הא ד'אין להם שיעור' שנאמר לגבי מצוות 'גמילות חסדים' ומצוות 'תלמוד תורה'. שלכאורה מה שייך לכאן 'אין להם שיעור', שהרי כל לימוד תורה וכל עשיית חסד היא מצוה בפני עצמה, וממילא אין מתאים בזה גדר של שיעור, כי אין שייך במצוות אלו להרחיב או לקצר.

וכן לגבי תלמוד תורה הרי כשיש לו פנאי ללמוד הוא חייב ללמוד כל אותו הזמן, ואינו יכול להיפטר בפחות מזה. ומאידך אם יש לפניו מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, או כשצריך לעסוק בצרכי פרנסתו וצרכי גופו, הרי אינו חייב אז בתלמוד תורה.

וכמו כן בגמילות חסדים הרי כשמזדמן לפניו אדם מישראל הזקוק לעזרה בצדקה או הלוואה או ביקור חולים והכנסת אורחים והכנסת כלה וכדומה, בכל אלו אם יש בידו לעשותם הריהו מצווה על כך, ואם אין בכוחו לסייע הרי אינו חייב בכך. ואם כן על איזה אופן נאמר בהם הגדר שאין להם שיעור שתלוי ביד האדם לצמצם או להרחיב את קיום המצוה.

ודומה הדבר למצוות מזוזה או ציצית ותפילין שלא אמרו בהם 'אין להם שיעור', כי אף שהיא מצוה מתמשכת אינה בגדר 'שיעור', שהרי כל רגע הוא מצוה בפני עצמו, ואין שייך לקיים מצוה זו באופן מצומצם או מורחב, כי כל רגע הוא חוב מחודש, וכשלומד ברגע השני או מקיים מצוות מזוזה וציצית ותפילין אין זה הרחבה של המצוה מהרגע הקודם. והבן.

*

ובכדי לפרש דברי המשנה עלינו להקדים

במשנה - אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והביכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה (פאה פרק א משנה א).

פירוש 'אין להם שיעור' היינו שאין קיצבה וגבול לקיומם לא למטה ולא למעלה, כלומר שיכול לצאת ידי חובת קיומם לקיימם באופן מצומצם או בהרחבה רבה, כגון פאה שאף שיוצא ידי חובתו במעט שבילים שמותיר בקמה, יש בידו לקיים מצוותו בהידור כשמותיר הרבה, וכן ביכורים שיוצא ידי חובתו ברמון אחד או תאנה אחת, ואם רוצה יכול לעשות כל שדהו ביכורים (מסכת ביכורים פרק ב משנה ד). וכן בראיון יוצא ידי חובת ראייה כשנמצא שעה אחת בעזרה, ויכול לקיים מצוותו באופן ששוהה בה כל היום (חגיגה ז. עיי"ש).

[ועיין בירושלמי פאה שם שהקשו 'רבי ברכיה בעי ולמה לא תנינן אפר סוטה, ולמה לא תנינן אפר פרה, ולמה לא תנינן רוק יבמה, ולמה לא תנינן דם ציפור של מצורע'. כלומר שכל אלו יכול לקיים מצוותם במעט או בהרבה, שאין שיעור לאפר פרה וגם אם ישים במים מעט אפר הם מטהרים. ותירצו 'לא אתינן מתניתין אלא דברים שהוא מוסיף עליהן ויש בעשייתן מצוה, ואלו אע"פ שהוא מוסיף עליהן אין בעשייתן מצוה'. כלומר שאין שום הרחבה והידור והגדלת המצוה כשמגדיל כמות האפר וכדומה, אלא זה אותו קיום מצוה בדיוק בין במעט בין ברב. אבל באלו המנויים במשנה כשנותן יותר פאה או ביכורים מצוותו יותר גדולה, אלא שיוצא ידי חובתו גם במעט. ובכגון דא הוא דאמרין 'אין להם שיעור'.]

בגליון

בעניינא דיומא - זמן מתן תורתנו

בגדרי מצוות תלמוד תורה
מתורתו של רבינו שליט"א

א

מבי מדרשא

'רצוננו לראות את מלכינו'
הגאון רבי בן ציון גוטפרב שליט"א

ו

מבי מדרשא

'נעשה ונשמע'
הגאון רבי יוסף הירשמן שליט"א

ט

מבי מדרשא

'צבי ואיתרעי בן ומסר לן אורייתא'
הרב אליהו קלצקין

יא

חקר ועיון

אמירת פרקי אבות בשבת
הרב חיים יצחק פרוש

יג

הדעות

ניתן להשיג את
חמשת האוגדנים
של גליונות תורה ודעת

תשס"ה-תשע"א עם מפתחות

ניתן להאזין

לשיעורי רבינו שליט"א

בקול הלשון (לשה"ק) בטלפון 03-6171111

טלפון המערכת: 050-4141741

לבאר גדר מצוות לימוד התורה, וצורת חיובה, על פי דבריהם של גדולי הפוסקים.

והנה יש לדעת שמצוות 'תלמוד תורה', כוללת כמה מצוות שהם סוגים וגדרים שונים זה מזה, וכאשר נפרט להלן.

א. המצוה היסודית ביותר שכל אדם מישראל חייב בה היא המצוה ללמוד כדי לדעת את המעשה אשר יעשה, וחובת מצוה זו כתובה בתורה 'למדתם אותם ושמרתם לעשותם', (דברים ה, א) דהיינו ללמוד בכדי לעשות. וכן אמרו בגמרא - 'גדול תלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה' (קידושין מ:).

ומצוה זו כוללת כל מה שנצרך לאדם לדעת בהלכה למעשה. הן בסדר יומו, כל הנוגע לו בשבתו ובשבתו בשכבו ובקומו, הלכות תפילה וברכת המזון, הלכות שבת ודיני המועדים, הלכות כשרות המאכלים. והן מה שנוגע בין אדם לחבירו ומשא ומתן כגון הלכות גזל ואונאה ולשון הרע ומצוות צדקה וחסד, וכדומה. וכן כולל את הידיעות הנצרכות לאדם במצוות התלויות בלב, האמונה על כל חלקיה ותולדותיה. הלכות דעות והשקפה נכונה ותורת המידות ודרך ארץ.

והנה בחלק זה כל עוד שאינו יודע על בוריו את כל ההלכות באופן שידע את אשר יעשה ולא יבוא לידי מכשול, הרי אין הוא בן חורין להיפטר ממנה, וחובת לימוד זו כלולה גם בעצם חובת קיום המצוות שאם לא ידע כיצד יקיים.

והנה חובה זו חלה אפילו על מי שנזקק לעסוק בצרכי גופו ובינתו, כי כל עוד שאינו יודע את כל ההלכות הנוגעות לכל איש ישראל על בוריים כדי שידע ללכת בדרך התורה אזי מחוייב להתמסר בכל חלקי זמנו ואין לו לעסוק בשום דבר, ואף בפרנסה אינו רשאי להתעסק רק כדי חייו וצרכיו ההכרחיים. ואפילו בתפילה אסור לו להאריך יותר משיעור החיוב, וכן בעשיית מצוה אין לו להרחיב, רק לצאת ידי חובתו. וכל שכן שאסור לו לעסוק אפילו במיעוט שיחה, אלא אם כן הוא בגדר אונס. משום שכאיש ישראל עליו לדעת כיצד להיות וכיצד לנהוג, ואמרו חכמים 'שגגת תלמוד עולה זדון' (אבות פרק ד משנה יג). והעסק בלימוד זה דוחה אפילו ענייני מצוה שאי אפשר לעשותם על ידי אחרים.

ואמנם ידיעות אלו בדרך כלל כל איש ישראל הגדל בבית נאמן לתורה, קונה אותם בנפשו בימי ילדותו ונערותו ממה שלומד בבית ספרו וממה שרואה בבית הוריו, וכן ממה שקולט מסביבת ציבור שומרי תורה אשר הוא מתהלך ביניהם. וכאשר מגיע ליום עמדו על דעתו כבר יודע את הדברים הנצרכים לו לקיים חיים של תורה כהלכה. אולם מי שמשום מה אינו יודע את ההלכות הנצרכות לו, כגון בעלי התשובה שבדורינו, אזי מוטל עליו להזדרז בכל יכלתו ללמוד את כל ההלכות הנוגעות ליהודי. וצריך הוא להשתדל לדעת זאת בזמן הקצר ביותר כגון להגות בספרי קיצורי הלכות, וגם יעשה לו רב ויקנה לו חבר שילמדוהו בדרך קצרה.

והנה על גדר זה במצוות 'תלמוד תורה' לא נאמר 'אין להם שיעור', כי הרי חייב בזה כל הזמן ואינו בגדר 'שיעור', עד שיסיים את כל מה שצריך לדעת.

ב. מלבד המצוה ללמוד את מצוות התורה והלכותיהן כדי לדעת את המעשה אשר יעשה, ניתנה עוד מצוה נשגבה לישראל, והיא המצוה ללמוד את התורה בכדי לדעת אותה, ומצוות 'ידיעת התורה' מקיפה את כל חלקי התורה אף עניינים שאינם נוגעים למעשה ולהלכה, אלא עצם הדבר שהיא דבר ה' ותורתו מחייב אותנו ללמוד ולדעת אותה. ומצוה זו יסודה בכתוב 'שננתם לבניך', וכדדרשו 'שיהו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך

אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד' (קידושין ל.). ועיין בשו"ע הרב הלכות תלמוד תורה (פרקים ב-ד) שהאריך בגדר חיוב זה והביא מקורו ממה דאיתא בחז"ל על הפסוק '**כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת** - שלא תאמר למדתי הלכות די לי, תלמוד לומר כל המצוה למוד הלכות ואגדות ומדרש' (ספרי פרשת עקב).

והנה בגדר זה של חובת לימוד התורה אף שמותר לו לעסוק במלאכה כדרכו של עולם לפרנסתו (כיון שכבר יודע את המעשה אשר יעשה), אולם כל עוד שעדיין לא הגיע ל'ידיעת התורה' חייב לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי, דהיינו שלא יעסוק במלאכה כי אם במיעוטו של יום. וכן אף שמותר הוא ב'מיעוט שיחה' מה שזקוק להשקיט המיית רוחו ושלוות נפשו, אך צריך לצמצם בזה כפי יכלתו ולהגות בתורה תדיר עד שיגיע ל'ידיעת התורה'.

ועיין שם עוד שאף לגבי מה שאמרו שמבטלין ומפסיקין מתלמוד תורה כדי לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים זה דווקא לעניין מצות 'העסק ולימוד התורה' אבל לא כלפי ביטול מצות 'ידיעת התורה', וכל זמן שלא הגיע לדרגה שיודע את כל התורה באר היטב בפירושה שהן ההלכות כולן בטעמיהן בדרך קצרה, עדיף לימודו על כל המצוות.

ואפילו להאריך בתפילה ובדביקות וכדומה אינו רשאי כל זמן שמוטל עליו עדיין לעסוק בחובת ידיעת התורה. וכדאיתא שם שאפילו 'חסידים הראשונים לא היו רשאים להשהות כל כך בתפילה אלא מפני שלמדו כבר תחילה כל התורה שבכתב ושבעל פה כולה, וקיימו ידיעת התורה שמתוך שחסידים הם היתה תורתם משתמרת ומתקיימת בידם ולא משתכחת מהם' (פרק ד).

והנה גם על מצוה זו לא נאמרה המשנה של 'אין להם שיעור', שהרי אין שייך 'שיעור' על לימוד זה עד שיסיים את ידיעת כל התורה.

*

ג. עוד יש במצוות תלמוד תורה גדר שלישי שאף אדם שכבר יודע את כל התורה וזוכר אותה. חלה עליו מצוה נוספת ללמוד תורה בכל עת כדכתיב - 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יומם ולילה' (יהושע א, ח).

וכן אדם שאין בכוחו להגיע לידיעת התורה, משום שתלמודו קשה עליו כברזל ואין מוחו קולט ואינו מסוגל להבין את התורה. או שאין בכוחות נפשו לעסוק בלימודים, אף שפסוק מחמת אונסו ממצוות 'ידיעת התורה'. אולם הוא עדיין חייב במצוה של 'הגית בו יומם ולילה'.

והנה מי שלימודו הוא בגדר זה (כלומר שכבר יודע כל התורה או שאין מסוגל לדעת את התורה) מותר לו לעסוק בפרנסת ביתו אפילו בהרחבה כדרכו של עולם, ומותר לו לעשות מלאכתו קבע ותורתו ארעי. וכן מצוה זו של 'תלמוד תורה' נדחית מפני מצוה שאי אפשר לעשותה בידי אחרים.

ועיין בזה בספר 'קהלות יעקב' - 'שמצות תלמוד תורה כיוון שלא נתנה בו תורה שיעור ממילא החיוב הוא כפי יכלתו, ועל זמן שהוא אנוס מללמוד אין זה בגדר מבטל מצוה באונס, אלא זהו גבול חיובו שהוא עד כמה שאפשר לו, רק פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית חיובו קבוע וברור דכתיב והגית בו יומם ולילה' (ברכות סימן טו).

ועיין ב'אור שמח' על הרמב"ם - 'ונמצא מצוות תלמוד תורה אשר בוודאי אם יבקש האדם טרף ומזון, בכל זאת אינו נחשב למפריע מצוות תלמוד תורה ואספת דגניך כתיב, וכן למשל אדם חלוש המזג, וכן כל אחד לפי ההכרחיות שלפי הרגלו' (הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ב).

אמנם וודאי בעל נפש חכם לב אשר עיניו בראשו, ישתדל לעשות תורתו

ואחד בלילה, כבר קיים בצמצום את חובתו במצוה זו.

אולם מאידך גם 'אין להם שיעור' למעלה, כלומר שאל יסבור האדם שמאחר שכבר יצא ידי חובתו של 'והגית בו יומם ולילה' בלימוד פרק אחד שוב פטור מלימוד התורה, או שיסבור שאם למד רוב היום, כבר יצא ידי חובת 'והגית בו יומם ולילה' ואין חייב ללמוד יותר ביום הזה, ועל זה אמרו שאינו כן אלא 'אין להם שיעור', כלומר שכל עוד שיש לו פנאי הוא חייב ללמוד כל הזמן 'יומם ולילה' פשוטו כמשמעו.

הנה כי כן מצוות לימוד התורה שנלמד מפסוק 'והגית בו יומם ולילה' יכול להתקיים בצמצום ובאופן המועט ביותר, והיינו כשהוא טרוד ואין לו פנאי, ומאידך נובע מפסוק זה חוב לימוד בלי גבול על כל היום כולו, שכל עוד שיש בידו זמן ודעתו צלולה חייב ללמוד תורה כל היום וכל הלילה.

*

ובטעם גדר זה של מצוות 'והגית בו יומם ולילה', נראה שהיינו משום שיסוד המצוה היא ללמוד 'תמיד'. וכמו שכתוב בתחילת הפסוק 'לא ימוש ספר התורה מפריך', והנה פסוק זה הוא בדברי קבלה, אולם שורשה ויסודה של מצוה זו הוא בתורה בפרשת שמע 'ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך'. שמשמעותו שלימוד התורה מצוותו כל העיתים כלומר 'תמיד'.

אלא שמהפסוק ביהושע למדו חז"ל שמצוה זאת מתקיימת כאשר עוסק בתורה ביום ובלילה, וכדכתיב 'והגית בו יומם ולילה'. כלומר שעל ידי שהוגה בתורה בכל **פרק זמן**, ולא עבר עליו **פרק זמן שלם** שלא עסק בו בתורה, בזה נחשב במידת מה שהוגה בה תמיד בלא הפסק. וכדאיתא בגמרא 'אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, קיים מצות לא ימוש ספר התורה הזה מפריך' (מנחות שם). אכן כאמור כתוב זה עצמו מחייב את כל אדם לפי אפשרותו, שאם יש בידו פנאי אזי 'והגית בו יומם ולילה' אצלו הוא כפשוטו שיעוסק בתורה כל העת. ועל זה אמרו אין להם שיעור. והבן.

[והנה ממה שאין לדבר שיעור למטה, דהיינו שכל מידה של לימוד התורה אפילו שיעור מועט ביותר נכלל בגדר המצוה, יש ללמוד שלא יעלה על דעת האדם לחשוב שלימוד מועט אין לו ערך ואין בזה מצורת קיום המצוה, אלא כל משהו של לימוד תורה הוא מכלל המצוה. וזה מוסר השכל למי שיש לפניו זמן מצומצם שיכול ללמוד בו רק מעט, שאל יזלזל בערכו כי 'תלמוד תורה אין לו שיעור' גם למטה, וכל משנה, וכל הלכה וכל דבר תורה שזוכה ללמוד, הרי הוא מצוה רבה ונשגבה של תלמוד תורה. ואמרו בירושלמי - 'אפילו כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה' (פאה פרק א הלכה א).]

*

ולפי זה שונה גדר 'אין להם שיעור' שנאמר בתלמוד תורה, מהמצוות האחרות האמורות במשנה, שבהם צורת קיום חובת המצוה אין לה שיעור שיכול לקיימה בצמצום או בהרחבה, ואילו כאן הנידון הוא לגבי עצם החוב עצמו, שהחובה לפעמים מועטת ולפעמים היא מורחבת שחייב ללמוד כל שעות היום.

ובמה שאמרו 'אין להם שיעור' לגבי גמילות חסדים, צריך ביאור שהרי לא נאמר במצוות גמילות חסדים 'יומם ולילה'. ואפשר שגם במצוות חסד מכיון שתפקיד האדם להיות בעל חסד וכמו שכתוב 'והלכת בדרכיו' גם בזה אף שלא קבעה התורה זמן מסויים למצוה זו בכל זאת דומה זה לחיוב תלמוד תורה, ויש חיוב על האדם לעסוק בחסד בכל יום. [וכעין שמצינו במצוות ברכת כהנים שלא נאמר בתורה עליה זמן מסויים ונקטינן שזמנו

המשך בעמוד הבא

קבע ומלאכתו ארעי אף שאינו מחוייב בזה, וכמו שכתב הרמב"ם שכן הוא קיום המצוה כראוי - 'מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת, כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל' (הלכות תלמוד תורה פ"ג הלכה ו).

והנה אף שמוותר לו לבחור לעסוק במלאכה ובעשיית מעשים טובים, עדיין יש עליו חוב ללמוד תורה בכל יום ובכל לילה, מצד החוב הנלמד מן הכתוב הנ"ל 'והגית בו יומם ולילה' כדאיתא בגמרא (מנחות ט:): שגדר מצוות תלמוד תורה הוא ללמוד ביום ובלילה. ועיין ברמב"ם כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין וכו' חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה (הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח). ומובא בשו"ע יורה דעה (סימן רמו).

והיינו כאמור שאין שום טירדה פוטרת אותו מהחיוב ללמוד דבר תורה אחת ביום ואחת בלילה.

ד. עוד מצוה נאמרה בלימוד התורה 'ודברת בם', ודרשו חז"ל 'ולא דברים בטלים' (עיין יומא יט:).

והוא גדר נוסף במצוות לימוד התורה, והיינו שאפילו באופן שיש לו רשות לקבוע עצמו לעסוק במלאכה או בקיום מצוות כגון גמילות חסדים והחזקת תורה וצרכי ציבור, אולם לעסוק בדברים בטלים אינו רשאי, וכגון הליכה לטריטראות וקרקסאות כדאיתא בגמרא (עבודה זרה יח:): ובזמן הזה התעסקות במשחקי שעשועים וסרטים או שקובע עצמו לשמיעת כלי זמר הוא כקרקסאות וטרטיראות.

וכן מנוחה ונפישת כשאינו נצרך לנפשו הוא בכלל דברים בטלים, וכמו שאמרו בגמרא שם - 'שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטריטראות ולקרקסאות ולא עמדתי בקנגיון אלך ואתגרה בשינה תלמוד לומר ובתורתו יהגה יומם ולילה' (שם). וכל שכן כשהולך בטל באפס מעשה.

וגדר איסור זה כי אדם העוסק בדברים בטלים עוקר את לימוד התורה בידים, והבן.

ועיין שם בשו"ע הרב הלכות תלמוד תורה ובקונטרס אחרון שם, שביאר כל גדרים אלו בהרחבה.

*

והנה על חובת לימוד התורה מגדר מצווה זו של 'ודברת בם' 'והגית בו יומם ולילה' עליה אמרו שתלמוד תורה הוא מהדברים ש'אין להם שיעור'.

שהרי מדובר באופן שהרשות בידו לעסוק בכל צרכיו כדי פרנסתו ורווחתו ורווחת אנשי ביתו, וכן מותר לו לנוח ולפוש להחליף כח ולהתרענן, וגם להיות מעורב בשיחה עם הבריות כפי צורך נפשו, ולמען תהא דעתו מיושבת עליו. וככל שעוסק בכל אלו במידה ממוצעת כדרכו של עולם אינו עובר על איסור 'ביטול תורה'. כי חיוב לימוד התורה מגדר מצוה זו הוא בכל שעה שיש לו פנאי, ואין האדם מחוייב לדחוק עצמו מצד חובת מצוה זו, אמנם שיעור מועט של לימוד תורה אחת ביום ואחת בלילה, חייב כל אדם בכל מצב שהוא.

ונמצא שקיום מצוה זו אין להם שיעור למטה, כלומר שאף שהמצוה היא ללמוד יומם ולילה, אין המצווה מחייבת אותו ללמוד כל היום וכל הלילה, אלא 'אין להם שיעור' למטה, שגם אם למד פרק אחד או הלכה אחת ביום

בכל יום (עיין מסכת ר"ה כח:): וכעין זה דעת הרמב"ם לגבי מצוות תפילה שהיא מדאורייתא בכל יום (הלכות תפילה פרק א הלכה א), אף שבתורה לא נקבע לה זמן]. ועל זה אמרו ש'אין להם שיעור', כלומר שאפילו אם הוא טרוד ביותר חייב הוא בכל יום ויום בעשיית חסד, ולזה סגי אפילו בדבר מועט כגון שילבין שנייים לחבירו ויקבלו בסבר פנים יפות, וכדומה. אבל מאידך אם יש באפשרותו אין להם שיעור למעלה שאם מזדמן לפניו אדם נזקק מוטל עליו לסייע בכל מידת יכולתו, ולא יפטור עצמו במה שכבר עשה איזה חסד היום, מכיון שעיקר מצוותו היא תמידית להיות תמיד עוסק בחסד בכל עת צורך.

ה. נוסף על כל האמור נראה שגם מי שכבר יצא ידי חובת 'ידיעת התורה' ומותר לו לבחור לעסוק במלאכה או במעשים טובים, אולם תלוי הדבר במידת הכרתו בחשיבות ומעלת התורה שככל שרוממות התורה נתפסת בלבו נכונה ומכיר בערך חשיבות לימודה וידיעתה, ורואה את כל העולם הבל הבלים כלפי התורה, ומצפונו מחייבו ותובעו, מחוייב יותר להשקיע עצמו בלימוד התורה, וחייב לצמצם בעצמו ולהסתפק רק במה שמוכרח לו ביותר, ויש לו לפרוש מכל עסקי השעה ולעסוק בחיי עולם.

ונראה שמי שבא לידי מידה זו כלפיו אין זה רק גדר של התנדבות שהבחירה בידו אלא על שכמותו הוא חוב גמור, כי מאחר שהוא מרגיש בערכה של תורה, טועם את טעמה ומבין את עוצם אורה, והיא חמודה לו מכל נעימות תבל, ומרגיש יקרונה מפז ופנינים, בוודאי מוטל עליו לפנות מכל הבל העוה"ז ותענוגיו. ואם יעזבנה לצורך עסקי פרנסה וצרכי עולם הזה, הרי זה זלזול והתכחשות ליקרותה של התורה.

וכמו שכתב שם ה'אור שמח' בהמשך דבריו - 'וכן לפי טוהר נפשו של אדם, כי אינו דומה בחיוב תלמוד תורה האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הזך ונקשרה בעבותות אהבה לתלמוד תורה, לאיש אשר כוחות נפשו נרפים ועצלים וכו'. ובוודאי צריך להתעצם בה האדם בכל יכולתו, כי כפלה התורה הרבה פעמים ענין למודה, וצריך האדם להלהיב נפשו לשקוד על דלתותיה כאשר הרבו לדבר בזה הספרים הקדושים'.

*

ואפשר שגם זה נכלל במה שאמרו 'אין להם שיעור' כלפי מצוות תלמוד תורה, דהיינו שהדבר תלוי במידת טהרת לבבו ורצונו להתעלות בתורה וידיעתה. ודבר זה 'אין לו שיעור', שהרי יכול האדם לצמצם עצמו בכל עיסוקיו ולהסתפק במועט בפרנסתו, וכן במיעוט שינה ובמיעוט אכילה ומיעוט שיחה עד בלי די, וכפי שמצינו בגדולי ישראל, שעסקו בתורה עד כלות כוחותיהם בלי להתעסק בצרכי עצמם מאומה.

ולפי זה 'אין להם שיעור' של תלמוד תורה דומה לשאר 'אין להם שיעור' המבוארים במשנה, כלומר שהדבר תלוי בחפצו של האדם, שבידו להרחיב את קיום המצוה, ומאידך ידי חובה יוצא אף במידה מצומצמת.

וכמו כן יתבאר על דרך זה אין להם שיעור שנאמר במצוות גמילות חסדים, שבוודאי באופן שנזדמן לפניו איזה מצוות ביקור חולים או שאר חסד והוא קרוב אל הדבר, הרי הוא חייב בה ואין הדבר תלוי ברצונו, שאין לו רשות להיפטר הימנה.

אמנם יש במצוות גמילות חסדים דרגה נוספת, והיינו כשאין הנצרך מזדמן לפניו ותובע עזרתו, אלא שמזמין עצמו לסייע לנצרכים, ומחזר אחרי חולים ועניים לסייע בידם, וכגון גבאי צדקה שעוסקים באיסוף ממון אצל בעלי יכולת, ומחלקים אותם לעניים ואומללים. והרי אין חיוב לכל אדם מישראל להיות גבאי צדקה ולספק את כל צרכי עניי בית ישראל, אלא

שהוא מצוה רבה ונשגבה לעסוק בגמילות חסדים בגופו ובממונו. ונמצא שבמצוות גמילות חסדים מלבד האופן שהוא מחוייב בה, יש תחום רחב 'ש'אין לו שיעור', שהדבר תלוי ברצונו ונדיבות לבו, שאם רוצה לזכות במצוה רבה זו יש באפשרותו להרבות ולהתחסד עם הבריות, וככל שירבה בזה אין לדבר גבול שמעבר לכך אינו נכלל במצוה, אלא כל ריבוי הוא מצוה יותר גדולה. אולם אם אינו חפץ בכך, אין חיוב בדבר, וגם אין שיעור למטה בגמילות חסדים שגם אם עוסק בחסד במידה מועטה גם זה מצוה.

ו. עוד ישנה מצוה בתלמוד תורה, והיינו שמוטל חובה על הציבור לעשות ככל יכלתם ולפעול כדי שהתורה תהא מצויה בדרגה הרמה ביותר בעם ישראל, ויהיו בישראל מורים בעם וחכמים גדולים ועצומים בתורה. וזה נכלל בכתוב 'שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך'. וכן במצוה לשים סנהדרין גדולה בלשכת הגזית, שמתחייב מזה שיהיו בעם ישראל בכל עיר ועיר ובכל שבט ושבט תלמידי חכמים מופלגים גדולי תורה שידעו להורות בכל העניינים. ומצוה זו מוטלת על הציבור שחייבים הם לדאוג ולפעול עבור זאת.

ונראה שחלה חובה זו גם על כל מי שיש לו תכונות להיות גדול בתורה, וחננו ה' בלב פתוח להבין ולהשכיל את דברי התורה, ולימודו מתיישב על לבו, וכשרונותיו מסוגלים להשיג מעלות רמות בתורה, והצלחת לימודו מובטחת. וכלשונו של מרן החזון איש זיע"א שאדם כזה 'התורה עוקבת אחריו' ומבקשת ממנו שילמד אותה, כי אז הריהו חייב להשקיע כל כוחותיו בתורה כדי שיהיו חכמי תורה וגדולי הוראה בישראל. ועיין באיגרות חזו"א שמעורר רבות על החובה הגדולה המוטלת על יחידים אלו.

והנה יחידים אלו הם המה הזוכים להיות 'ממשיכי התורה', והם המה המורים בעם 'עיני העדה' והם המה אשר על ידם שולח הקב"ה 'אור תורה' לעמו ועליהם נאמר 'אתפשטותא דמשה בכל דרא ודרא' אשרי חלקם.

ז. גם מי שאינו נכלל בכל הגדרים הללו, ומותר לו לקבוע את עצמו למלאכה ולמעשים טובים. אולם אם רוממות וקדושת התורה כובשת את לבו ונשאו לבו להקדיש את חייו לעסוק בתורה, אשרי חלקו. והרבה האריכו חז"ל ובספרים הקדושים בשבח העוסקים בתורה תדיר, שגב מעלתם ורוממות המדריגות אשר יגיעו אליה. ועליו אמר דוד המלך בפתיחת ספרו - 'אשרי האיש - - כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פרו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח'.

*

הרי נתבאר בעז"ה שבעה גדרים חלוקים במצוות תלמוד תורה.

א. 'ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם' - **ידיעת ההלכות המעשיות**, שהיא חיוב גמור ודוחה כל המצוות וכל עסק בצרכיו.

ב. 'ושננתם לבניך', 'שמור תשמרון את כל המצוה הזאת' - **ידיעת כל התורה**. וגם מצוה זו דוחה כל המצוות, וחייב לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי.

ג. 'לא ימוש ספר התורה הזה מפוך והגית בו יומם ולילה' - **לימוד ביום ובלילה**, והיינו בכל עת שיש לו פנאי, ואם אין לו פנאי מוכרח הוא עכ"פ ללמוד אחת ביום ואחת בלילה.

ד. 'ודברת במ' - 'ולא בדברים בטלים' - שאם יש לו פנאי **אסור לעסוק בבטלה** ועינוגים יתירים אלא יעסוק בתורה.

יום' (או"ח סימן לב).

ודוגמא לדבר לו יצוייר שהיו מתקנים ברכה על מצוות האמונה בה, בוודאי גם אם הפסיק מחמת שינה שאינו חושב אז כלל, אין שייך לומר שהאמונה שאחר השינה היא מצוה מיוחדת נפרדת מהקודמת, אלא הכל מצוה אחת להאמין תמיד בה, וכן היא מצוות לימוד התורה.

*

וכמו כן מצוות גמילות חסדים אין גדר הדבר שבכל פעם שמזדמן לעשות חסד מתחדש מצוה נוספת, אלא מצוה על האדם להיות איש גומל חסדים וכל ימיו ללכת בדרך זו כמו שלמדו מן הכתוב 'את הדרך אשר ילכו בה זו גמילות חסדים'. ונראה שאם היו מתקנים ברכה על גמילות חסד היו מברכים פעם אחת ביום על כל מעשי החסד המזדמנים לאדם בכל משך היום. כי אין אלו מעשים נפרדים אלא זה סגנון החיים של היהודי, שיש בו שני דברים אלו 'תלמוד תורה' ו'גמילות חסדים'.

[וכעין זה מצינו בנטילת ידים שחרית, שברכת נטילת ידים לפני תפילת שחרית די בה גם לשאר התפילות, ונראה שהוא מהאי טעמא כי הכל חטיבה אחת של עמידה לפני ה', (וכעין מה שכתב הרשב"א) (מובא במשנה ברורה סימן ד סק"א) שטעם נטילת ידים הוא לפי שבשחר אחר השינה אנו נעשים כבריה חדשה וצריכין אנו להודות לו יתברך שבראנו לכבודו לשרתו ולברך שמו, לכן תיקנו בשחר להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו). וזה הכלל שכל דבר שהוא מצוה אחת אריכתא וחובה תמידית אין ברכה על כל חלק.]

וביסוד זה יבואר שפיר מה שנאמר במשנה על מצוות תלמוד תורה וגמילות חסדים 'שאיין להם שיעור', כי אם כל פעם הוא מצוה בפני עצמו מה שייך גדר שיעור בזה, אך להאמור הרי הכל מצוה אחת גדולה, אלא שמצוה זו אין כמותה מוגדרת, ויכולה להתקיים בצמצום בזמן מועט, והיא גם יכולה להתרחב עד בלי שיעור.

*

ועיין שם במגן אברהם (סק"י) שכתב טעם נוסף לגבי מרחץ ובית הכסא שאינם הפסק כיון שגם שם צריך לזיזר בדיניהם וצריך להרהר שם בהלכותיהם, ומקורו בספר האגור.

ועיין בבבאור הגר"א שם שתמה שהרי בשו"ע סימן פ"ה מבואר שאסור ללמוד בבית המרחץ אפילו הלכות בית המרחץ, ומעשה אינו לימוד. עיי"ש. ונראה כוונת האגור שאף שבאמת אסור במקומות המטונפים להרהר בדברי תורה בגדר של לימוד תורה, אבל באמת אין האדם יכול להפסיק מלהגות בתורה אפילו רגע אחד מחייו, כי בכל רגע ורגע מוטל עליו עול קיום המצוות וזהירות ברבבות פרטיה ודקדוקיה, השייכים בכל עניין ובכל מקום, כפי הדרכת התורה על כל צעד ושעל, לזכור מה אסור ומה מותר, ואיך לנהוג במחשבה דיבור ומעשה בכל עניין.

ומה שתמה הגר"א שמעשה אינו לימוד, נראה פשוט שאף שאין במחשבת תורה זו כדי לקיים בה מצוות לימוד תורה, אבל סגי בזה שלא ייחשב כהפסק כי לרגע אחד אינו מתנתק ממחשבת התורה.

והנה לפי זה מיושב שפיר קושיית התוס' לגבי היוצא לעסקיו אמאי לא הוי הפסק, שהרי כל שכן שהאדם היוצא לעסקיו מוטל עליו לתת את דעתו בהלכות משא ומתן והלכות חושן משפט, וכן מחוייב האדם לזכור תמיד הלכות אמונה ובטחון וכל המצוות התמידיות התלויות בלב. וכן לעמוד על המשמר לא להיכשל בשום חטא ח"ו, ולשים לב על כל צעד ושעל במהלך החיים שיהא תואם את כל הלכות התורה.

נכתב על ידי הרב י. מ. ו.

ה. מי שלבו טהור ומכיר בערך ומעלת התורה, עליו להשקיע עצמו בלימוד התורה, ולמעט בצרכי עצמו ולהיות מוכן לחיות חיי דחק עבור זה.

ו. מצוה על הציבור להעמיד חכמי תורה, וכן מי שכוחותיו וכשרונותיו ראויים להיות גדול בתורה מחוייב לתת את עצמו ולהקדיש את חיו למטרה זו.

ז. כל מי שנשאו לבו לזכות במצוה הנשגבה של לימוד התורה, אשרי חלקו שעושה נחת רוח ליוצרו ומרבה תורה בישראל ושכרו הרבה מאד.

בעניין ברכת התורה

הקשו הראשונים (תוס' ברכות יא: ד"ה שכבר) מדוע אין מברכים ברכת התורה בכל פעם שבה ללמוד מחדש אחר שהפסיק לימודו, וכמו במצוות אחרות שמברכים בכל עשייה אם הפסיק באמצע.

ותירצו התוס' 'דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה, והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק'. וכעין זה כתב הרא"ש - 'שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה ואפילו כשיוצאין לעסקיהן ממחרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד ותמיד דעתם על לימודם לא חשיב הפסק לענין הברכה' (פרק א סימן יג).

וכן כתב בשולחן ערוך - 'אם הפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו, כיון שדעתו לחזור ללמוד, לא הוי הפסק. וה"ה לשינה ומרחץ ובית הכסא, דלא הוי הפסק' (או"ח סימן מז סעיף י).

ועיין בט"ז שכתב - 'שחייב הלימוד תמיד רובץ עליו אלא שהטירדה פוטרנו וכל שעה שאינו טרוד חל עליו החיוב על כן אין צריך לחזור ולברך ולא בדעתו תליא מילתא' (שם סק"ח).

ובטעם הדין ששינה ומרחץ ובית הכסא לא הוי הפסק אף שאסור ללמוד בהם, עיין שם בבבאור הגר"א שהביא מהגהות מיימוניות בשם מהר"מ שזה לפי שאין מסיח דעתו מהלימוד, והקשה על זה דמאי שנא מתפילין שבהפסק בית הכסא צריך לחזור ולברך (מאחר שאסור שם בתפילין). אף אם במחשבתו להניח תפילין מיד אח"כ.

ונראה בזה שגדר הדברים הוא, שלימוד התורה אינה רק מצוה מתחדשת בכל רגע ורגע שכל זמן מחודש מחייבו במצווה בפני עצמה ללמוד תורה, אלא יש לראותה גם כמצווה אחת גדולה לעסוק תמיד בתורה בכל עת ובכל זמן. ולכן הברכה אחת היא על כל כללות לימוד התורה של כל היום, וקבעו לברך בכל יום כאשר בא פרק זמן חדש.

ואף שבכל פעם ובכל דבר שלומד מקיים עוד מצוה, אבל היא גם מצוה אחת תמידית לעסוק תמיד בתורה. וכן הוא משמעות לשון הברכה 'לעסוק בדברי תורה', וכל הלימוד בכל הזמנים נעשה חטיבה אחת של לימוד התורה.

ונראה שזה כוונת רבינו יונה (ברכות ו. בדפי הרי"ף) שכתב - 'שאינו דומה זה לזה מפני שהתפילין כשחולצן או הציצית כשמפשיטן מעליו נגמרה מצותן, ולפיכך כשחוזר ומניחן פעם אחרת מצוה אחרת היא וצריך לחזור ולברך, אבל בקריאה כשקרא פעם אחת עדיין לא נגמרה מצותה שהיא כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך'.

וזה משמעות הכתוב 'ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכרך ובקומך' שאין הכוונה שכל אחד מזמנים אלו חל בו חיוב בפני עצמו של של לימוד תורה, אלא הכל מצוה אחת גדולה ללמוד תורה בכל הזמנים ובכל המצבים.

ועיין בשו"ת 'בית שערים' שכתב - 'דוודאי מצד ברכת המצוה היה די לברך ברכת התורה פעם אחת כל ימי חייו כשנעשה בר מצוה ולומד, אבל מצד ברכת הודאה צריך לברך בכל יום כמו כל ברכת השחר שמברך בכל

רצוננו לראות את מלכנו

העם על הר סיני (שמות יט, ז-י).

והנה ברש"י שם פסוק ט ד"ה ויגד משה את דברי העם אל ה' - 'תשובה על זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך, אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך, רצוננו לראות את מלכנו'.

והיינו שמכיון ששקתם הכתוב מה המה דברי העם, שהשיב משה אל ה' על כן הוצרך רש"י לפרש תשובתם והביא דברי המכילתא הנזכרים.

אמנם צ"ע היכן נמצא רמזו דברים אלו בכתוב. ונראה שמתוך הכתובים עצמן ילפינן לה. דברי שא של פסוק זה נאמר 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן' [שהקב"ה יופיע רק אל משה ואל העם לא יתגלה כלל] בעבור ישמע העם בדברי עמך. [שהדיבורים יהיו רק אל משה והם רק ישמעו את דבר ה' המדבר אל משה, ועל ידי כן] 'וגם בך יאמינו לעולם'. ומסיים הפסוק ויגד משה את דברי העם אל ה', ותיכף בפסוק י' נשתנה העניין 'ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם וכבסו שמלותם', 'והיו נכונים', 'כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם'. שהם עצמם יראו מראה כבוד ה', ולא כפי שמשמע מפסוק ט' שעם ישראל לא ישתתף במעמד נתינת התורה, ולא יתקברו כלל להר סיני לשמוע את דברי ה', ולא ירד ה' על הר סיני, ובמילא לא יצטרכו לא לקדוש גופם ולא כיבוס שמלותם לא הבדלה ולא פרישות, רק כולם ישארו במחנה עסוקים בעניינם הם על מקומם ועומדם, ורק משה הוא זה שיבוא ה' אליו בעב הענן והם ישמעו כשידבר ה' אתו, ותו לא.

מכל זה הוכיחו חז"ל מה היתה תשובת העם לה' - סיוס פסוק ט' שאמת הוא שכן היה הכוונה הראשונה של דיבור ה' ית' הנה אנכי בא אליך, אמנם מה שנשתנה העניין הוא מחמת תשובת העם ויגד משה את דברי העם אל ה', שמשה השיב בשמם שאין רצונם בכך רק רצונם לשמוע מפי ה' ולא מפי שלוחו. רצוננו לראות את מלכנו, והסכים הקב"ה על ידם, אמנם לגילוי שכינה שה' ידבר אלינו לזה צריך קידוש ופרישות, הגבלה, והכנה דרבה, להיות מזוככים, מוכנים וראויים למעמד נורא הוד זה, לעלות למדריגה הכי גדולה של נבואה, בבחינת פנים בפנים.

המבואר מזה שכל הדבר הגדול והנורא הזה, בא אלינו מכוחנו מחמת הגעגועין והכיסופין לראות את מלכנו, ובה זכינו לגדולתנו ותפארתנו הגדולה והנשגבה. ולולי כן שיעור קומתה, רוממותה וצורתה של כנסת ישראל, היה רחוק מאד מאד, מהמעמד והצורה שזכינו לה אחרי מעמד הר סיני, מעת שראינו אז את פני האדון ה' צבקות.

אמנם טעמא דמילתא שגילוי שכינה זה הוצרך לבוא מן התחתונים, שאנו נהיה המסבבים מילתא הדין, נראה לומר מפני שרק באופן זה יש כאן כבוד השכינה באופן הכי נעלה דהרי מתן תורה ומעמד הר סיני היה בבחינת יום חתונתו ואהבת כלולותיך ככתוב 'צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה וגו' ביום חתונתו', ובחז"ל סוף תענית, ביום חתונתו זו מתן תורה, ונאמר עוד 'ויוצא משה את העם לקראת האלוקים' (שמות יט, יז) וברש"י לקראת האלוקים - מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה. וכן הוא בהרחבה בפרקי דרבי אליעזר פרק מא, על כן כבוד השכינה הוא שכנסת ישראל היא זו שמחזרת אחר הקב"ה ומבקשת ישקני מנשיקות פיהו. ועיי"ש ברש"י - שיתן לנו את התורה ושידבר אתנו פנים אל פנים, ואותם דודים ערבים עלינו מכל שעשוע. וכנסת ישראל הם שאזרו חיל ואמצו רוחם לבקש בקשה נשגבה זו, רצוננו לראות את מלכנו.

א

בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. (שמות יט, א).

הנה על ידי העמידה למרגלות הר סיני עוד קודם נתינת תורה, זכינו על ידה להתעלות גדולה בפני עצמה. ואכן כדי להכין את עצמנו למעמד הנבחר של קבלת התורה, נזקקו בני ישראל לשלושת ימי הגבלה, ההכנה והזיכוכ היו נחוצים כדי שהגוף לא ימנע את הנשמה מהתקרבותה אל השכינה.

אכן אף אחר ההכנה הגדולה, וגם אחרי שכבר זכו לפני כן לגילוי שכינה נשגב במצרים ועל הים, כאשר ראו מה שלא ראה הנביא יחזקאל ע"ה, מכל מקום לגודל המעמד הנורא ההוא התייראו להמשיך לשמוע את קול ה' המדבר אליהם, וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק.

ככתוב בפרשת ואתחנן - 'ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושך וההר בוער באש, ותקרבו אל אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. ותאמרו הן הראנו ה' אלוקינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלוקים את האדם וחי. ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלוקינו עוד ומתנו. כי מי כל בשר אשר שמע קול אלוקים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי' (דברים ה, כ-כג).

והנה אף על פי שכך הוא האמת שגופו של אדם מגביל כושרו וכוחו הרוחני של נשמתו, נוכחנו במעמד הנבחר שהנשמה יכולה להתאחד עם הגוף ולהעשות חטיבה אחת עמו. ובעצם היו בני ישראל אמורים להעלות עצמם באותו מעמד לדרגת אדם הראשון קודם החטא כדברי חכמינו ז"ל. ואז לא היה גופם מונע אותם משמיעת כל דברי ה' ממש, ולא היה חל עליהם שום עניין מיתה, רק היו נשארים דבוקים לנצח בהקב"ה ככתוב ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום. ועל תקופה ההיא נאמר 'אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם' (תהילים פב). כי המעמד הקדוש ההוא עידן את חושי הנשמה לתת לו אחיזה בתפיסות שמעבר לחושים הרגילים, שהאור הגדול ההוא שהתגלה לעיני בני ישראל על ידי שהשכינה הקדושה ירדה למטה, ונתעטפה בענן על ראש ההר, האיר את כל מחשכי הנפש, והעם ההולכים בחושך ראו אור גדול, ונתקרבו בקירבה חושית, בנפש העומדים למרגלות ההר עד שעל ידי כך פרחו נשמתם מבתי חומר גופם, ונזדכך חומרם עד אשר ראו את הקולות, ראו את הנשמע.

גילוי זה בישר לנו שיש בכך עיני האדם לראות גם קולות, להתעלות עד כדי חדירה לתוך תוכם של המראות שרואה, שגם המופשט יהפך לממשי, כי יש כח בחושינו לפרוץ את הכלא הצר של הטבע החומרי. ועל זה אמרו אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו.

ב

ויבוא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ה'. ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה, וישב משה את דברי העם אל ה'. ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל ה'. ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם. והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל

ונעלם, **עולם** מלשון העלם, כי מעלים הוא את נוכחותו בה. כי לא יראהו האדם וחי, ונסתר הוא מעיני כל חי. ומעצם המציאות אין האדם מסוגל לראות פני שכינה כל עוד שהוא חי, כי כאשר הנשמה שבו, מְשַׁפְּנָה בבתי חומר, הרי זה מהווה מחיצה אף בין הנשמה הטהורה - שהיא בעצם חלק אלוקה ממעל - לבין קונה, מסך מבדיל זה, אינו נמוג כל עוד האדם בחיים חיותו, דהיינו כל עוד שעדיין קשור בגופו אפילו בכחוט השערה. ואם אמנם מתרחש דבר זה בזעיר אנפין ונתגלה הגילוי לראות את הרוחני הרי זה מזעזע ומקליש את החומר עד שנתבטל לגמרי, ומתפשט מן הגשמיות. ואמנם כל קבלת נבואה בכל מדריגה שהיא, מהווה גילוי שכינה לנביא וכרוכה בהתפשטות מהגשמיות וכדברי הרמב"ם (יסודי התורה פרק ז הלכה ב) 'אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתנותיהם מתטרפות' חוץ ממשה רבינו ע"ה שהכתוב אומר עליו 'פה אל פה אדבר בו' (במדבר יב, ח) 'ודבר ה' עם משה פנים אל פנים' 'כאשר ידבר איש אל רעהו' (שמות לג, יא).. ובמעמד הר סיני זכה כל עם ישראל לזה ככתוב **פנים בפנים דבר ה' עמכם** בהר מותך האש, **כל העם מאות רבבותיו, גבריו ונשיו, זקניו ונעריו**.

ומתוך גילוי שכינה לתחתונים, החריגה הגדולה ממנהגו של עולם, פלא עצום ונשגב שלא היה כמוהו מעולם ועד עולם, הופעה מיוחדת החד פעמית שנערכה במעמד הקדוש ההוא, על ידי זה **תואר כלה מאד נתעלה**, בראותנו עין בעין את כבוד ה', אשר עלינו נגלה.

ד

עוד נראה כי מעמד הר סיני הוא הנשגב שבנפלאות שחולל ה' בעולמו, אשר בה הודיע את אהבתו הגדולה אלינו והוא עדות על הקשר והברית הנצחי שרכת עמנו.

ככתוב בתורה שההופעה האלוהית וגילוי שכינה שהיה במעמד הר סיני, וכן הניסים והנפלאות שנעשו ביציאת מצרים, כיון ששני אלו הדברים התחוללו בשינוי סדרי בראשית, לכן הם משמשים ליסוד האמונה בגאולה העתידה לבוא, וכמידת אמונתו של אנוש במעמד הר סיני וביציאת מצרים, כך היא מידת אמונתו בביאת המשיח ובגאולה העתידה בעת שיתגלה כבוד ה' עלינו, ועין בעין נראה בשוב ה' ציון. כי כבר היה כן לעולמים שהקב"ה הופיע עלינו בהר סיני לדבר עמנו, ונגלה עלינו בערפלי טוהר, ולקח אותנו ביציאת מצרים, גוי מקרב גוי במסות באותות ומופתים, ומה שהיה הוא מה שיהיה.

ככתוב - 'בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו. כי קל רחום ה' אלוקיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. **כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך וגו' השמע עם קול אלוקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי**. או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלוקיכם במצרים לעיניך.

הרי מפורש בתורה שמעמד הר סיני ויציאת מצרים, עֲצֻמַת גילוייה, נוראותיה ונפלאותיה עדות הם לישראל על הבטחתו יתברך אלינו שבאחרית הימים לא ישכח ברית אבותינו ויגאלנו גאולת עולמים. כי שאל נא מה שהיה ומוזה תדעו שכן גם יהיה. והנה מזה שהקדים הקב"ה מעמד הר סיני, השמע עם קול וגו', ליציאת מצרים, שרק אחר כך נאמר או הנסה אלוקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, שלא כסדר התהוותם מבוואר כי מעמד הר סיני הוא הנשגב שבנפלאות שחולל ה' עמנו, להודיע בו אהבתו הגדולה והנוראה אלינו, והקשר והברית הנצחי בינינו.

ומשום כך הרצון הזה לראותו יתברך פנים בפנים מופיעה בצנעה כי מכבוד ה' הוא, ובקשה זו כתובה בתורה בהעלם ולא בגלוי.

אמנם כאשר זכינו לראות את מלכנו ונפתחו השמים וראינו מראות אלוקים נעשינו בזה עדים נאמנים עדי ראיה ממש על קדושת ה' וכרחוק שמים ומארץ כן רחוקה השמיעה מהראיה, כי שמיעה גרידא אין עליה תורת עדות כלל ועדות היא רק על ידי ראיה. ולדוגמא כשבית דין עצמם רואים במו עיניהם שוב לא נזקקים להוכחות ובירורים, דרישות וחקירות, חשבונות והשערות שונות, כן אנו כאשר זכינו וראינו עין בעין את כבוד ה', ככתוב **וירד ה' לעיני כל העם** על הר סיני, **שוב אין אנו זקוקים להוכחות שכליות, וחשבונות עמוקים, ומושכלות שונות, על מציאות הבורא, יחודו, קדמותו, השגחתו, יכולתו, וממשלתו בשמים ובארץ**, כי ה' ית' הראנו לדעת כי הוא האלוקים ומלכותו בכל משלה.

ואחרי שבעינינו ראינו את ההדור נאה זיו העולם, המה לבנו אל דודיו, ונפשנו חלתה לאהבתו **בהראות לנו נועם זיוו**, יתברך שמו.

ועל כן הזהירה תורה באזהרה גדולה לא לשכוח את הדברים אשר ראו עינינו. כמו שכתוב - **רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחורב** (דברים ד, ט).

והרמב"ן בהשגות לספר המצוות לרמב"ם מנה פסוק זה במניין הלאוין (מצוה ב) וכן כתב כאן בפירושו התורה שלפי דעתו הכתוב הזה מצוות לא תעשה עיי"ש - 'כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו' ע"כ.

וכן כתב הרמב"ם באגרת תימן - 'זכרו מעמד הר סיני שצונו הקב"ה לזכרו תמיד וגם הזהירנו מלשכוח אותו, וצונו ללמד אותו לבנינו כדי שישגדלו על תלמודו. וראוי לכם אחינו שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול ותספרו בתוך קהל ועדה, גדולתו והדורו, שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו והטענה המביאה לידי אמת, וְגַדְלוּ המעמד ההוא על כל גדולה, כמו שגְּדְלוּ הקב"ה שנאמר (דברים ד') כי שאל נא וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו, **ותספרו בכל קהל רוממותו וחיבותו ורוממותו מאד כמו שרוממהו ה' ע"כ**.

ג

אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמם. מן השמים השמעתם קולך, ונגלית עליהם בערפלי טהר. גם כל העולם כלו חל מפניך, ובריות בראשית חרדו ממך, בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצוות. ותשמיעם את הוד קולך, ודברות קדשך מלהבות אש. בקולות וברקים עליהם נגלית, ובקול שופר עליהם הופעת. ככתוב בתורתך.

תיאור הנורא הוד של אנשי כנסת הגדולה, מכבוד ה' הגדול והנורא בעת שבא ללמד לעמו תורה ומצוות, בהופעה אלוהית חד פעמית חורגת מכל גדר טבעי, לעיני עם קדשך, לעיני מליוני בני אדם, שלא היה כמוהו ולא נשמע כזאת, שתיקנו לנו חז"ל למוסף ר"ה, פשוט הוא שהקִשְׁרוּ לראש השנה הוא לא מכח קבלת תורה, רק מחמת המעמד הנשגב והנורא שהיה אז, שבו הופיע ה' יתברך ברוב גדלו ותפארתו הודו והדרו, בהראותו לנו, וּבְהִגְלוֹתוֹ עלינו לעינינו, כאשר **בא** מסיני **וזרח** משעיר **והופיע** מהר פארן **ואתא** מרבות קודש בעת אשר מימינו אש דת למו. לחזות בכבוד מלכותו שאין דומה לה, שהוא עניינו של ראש השנה.

השמע עם קול אלוקים מדבר מתוך האש ויחי. כי הקב"ה בעולמו טמיר

ה

אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוקים אין עוד מלבדו (דברים ד, ז). כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם ז' רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת (רש"י שם).

לדעת ולחיות את האמת הנצחית שהקב"ה יתברך שמו אין אמיתת עניינו כהשגת אומות העולם אף אלו שמאמינים במציאות ה', כי אצלם ה' יתברך הוא אלוקה רק מרחוק, מושג מופשט, ורחוק, והוא בעיניהם רק אלוקי שמים ושוכן מרומים ורק משם מציץ על הבריאה. והוא אצלם רק עניין של השקפה וידיעה מרחוק.

אמנם העם הקדוש זכו מכח הגילוי של מתן תורה, להכרת האמת הנצחית, ונוכחנו לדעת ונקבע בנפשנו, **שהקב"ה יתברך שמו נמצא בעולם אתנו ועמנו, ונוכחותו יתברך ממלאה כל הארץ, עליה, ובתוכה, ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין**, ותמיד הוא נמצא מולנו. וכן הוא היחס שלנו, כעומד לנגד עינינו ממש.

התפיסה של עם ישראל במציאות ה' יתברך פשוטה וברורה היא שהרי מציאותו מציאות ממשית ממש. - אף שאינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף - עם זאת מציאותו היא לא פחות משאר המציאויות שאנו מכירים, אלא שהיא מציאות יותר אמיתית, ורק היא מציאות אמיתית, נאמנה ומקוימת, משאר כל המציאויות, ולמעלה הימנה. וככל שהדבר נתפס אצלנו ביתר פשטות ובהירות אנו קרובים יותר אליו יתברך. **ואין עניין האמונה בה' יתברך דבר התלוי בהשקפה ואמונה גרידא**, אלא שהאיש הישראלי חי בהכרה והרגשה בהירה וברורה שנוכחותו יתברך שמו ממש לפניו בכל עת ובכל מקום ככתוב שיויתי ה' לנגדי תמיד ומלא כל הארץ כבודו, **והוא יתברך לנגדנו, לפנינו, מולנו, לידינו, אתנו, עמנו, בתוכינו**. ומשום כך פחדו ומוראו נופלת עלינו.

ואת כל זה קבלנו רק מכח מעמד הר סיני ככתוב בסוף פרשת יתרו 'וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק וגו'. דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוקים פן נמות. ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים ובעבור תהיה **יראתו על פניכם לבלתי תחטאו**'.

שעל כן הופיע הקב"ה נגד עינינו ממש, לראות הקולות והלפידים, וקול השופר, וְעָשָׁן הָהָר, כדי לראות את כבודו שלא נחטא. וכדרשת חז"ל **דבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, זו הבושה** (נדרים כ, א), שנתבייש לפניו יתברך לפחות כפי שמתבייש מבשר ודם העומד נגדו, ורואה אותו. וכלשון הרמ"א אר"ח סימן א' - שיויתי ה' לנגדי תמיד, הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים ההולכים לפני האלוקים כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, וכו' כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו. עד כאן דברי קדשו.

והיינו כי אילולי מעמד הר סיני לא היה האדם מסוגל להגיע לידי בושה זו, כי לזאת לא סגי רק ההשקפה והידיעה שיש אלוקים ברוך הוא. רק יש צורך לתקוע בלב הכרת נוכחותו יתברך בפועל ממש. ואכן נשאר הדבר לנצח, תקוע וחקוק בנשמות ישראל, עד כדי, שצדיקים שישבו בדביקות עצומה, לפעמים היה נראה על פניהם שתקפתם

בושה ואזיל סומקא ואתי חיוורא, ואימה יראה ופחד אחזתם, מפחד ה' והדר גאונו.

ו

ובגמרא שם 'מי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני' (נדרים כ.). ופירש הר"ן שם 'שהרי נתן טעם למעמד הר סיני לבעבור תהיה יראתו על פניהם וכתוב בתריה (דברים כט) את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה, ומי שאין לו בושה אינו מזרעם'. וכתב בספר 'ולתתך עליון' - כי מפגש זה של מעמד הר סיני השאיר בושה בנפש האדם וכל מי שאבותיו עמדו על הר סיני ונפגשו פנים בפנים עם הבורא ית' מן ההכרח שיהיה בנפשם בושה, עד שטבע זה נמשך לזרעם אחריהם, והבושה שיש לכל זרע ישראל הוא מלכ מעמד הר סיני.

ויש כח לאיש הישראלי להכין נפשו עד שירגיש בפועל ממש שה' עומד עליו ונמצא לידו ממש, ורואה את כל מעשיו, כמו שהיה ביום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך פנים בפנים. ועל דרך משל, כל מדינה ומדינה אשר אנשיה זכו להקביל פני המלך לראותו בפניו פנים בפנים, ואפילו שהביקור היה רק לזמן קצר, כבר כל ההנהגה של אנשי המדינה באופן אחר היא. והקדוש ר"מ קוברינר זצוק"ל התבטא פעם על הפסוק **'חי ה' אשר עמדת לפניו'**, הלוואי יזכני ה' ית' לזה פעם בשבוע, פעם בחודש, פעם בשנה, ואפילו פעם בחיים.

וכן הוא בזכירת מעמד הר סיני, **שהיא הרגע שזוכרת הנפש בראיית האלוקים, רגע של מפגש פנימי עם אמיתת מציאותו יתברך**, יזכנו יתברך.

וכן איתא ב'שפת אמת' - 'כשעמדו על הר סיני ושמעו הדיברות הרגישו בנפשותם התקשרות הנפשות אל הבורא. וזה פירוש **'הכיר את בוראו'** שנאמר באברהם אבינו ע"ה, וכן איתא במדרש איזה דעת זה המכיר את בוראו, **ומי שזוכה להכרה זו אין יכול לשכוח את הבורא, כי הוא דבקות בעצם הנפש**. וזהו שכתוב שיצאה נשמתו. והקב"ה כשאמר אנכי ה' אלקיך חקק בנפשות בניי אלה השמות שאינן נמחקין' (שבועות תרסא).

ועתה אם אוותה נפשנו לראות את מלכנו, גם אנו בזמננו, אמת הוא שהדבר הזה נמצא בהישג ידינו, כי על כן קוראים במרכבה דיחזקאל בעצרת, על שם שנגלה בסיני ברבוא רבבות אלפי שנים. שביים זה עוסקים אנו במעשה מרכבה, וצופים ומתבוננים להשיג גדול נוראות קדושת ה' יתברך שמו. והדברים ידועים ומפורסמים מפי ספרים וסופרים.

ומספרים על רבנו הגאון הקדוש **רבי לוי יצחק מבארדיטשוב** זצוק"ל שנכנס פעם בחג השבועות לפנות בוקר לבית המדרש בהתלהבות וברגשי קודש הסתובב אנה ואנה ושפתותיו דולקות ומרחשי - **פאר וואס זאל זיך דער לעבעדיגער, זיך נישט ביי ווייזין צו אונז, ווי ער האט זיך באוויזין פאר אונזערע עלטערן**. וחזר על זה כמה וכמה פעמים, ואחר כך החל בתפילה ופסוקי דזמרה בהתעוררות נוראה, ובהגיעו ל-**וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן** התחיל לצעוק בקול גדול, **מיר זייען דער לעבעדיגן, מיר זייען דער לעבעדיגן**, והיה הולך וגועש בהתפשטות הגשמיות במשך זמן רב, זי"ע.

נעשה ונשמע

א

א. מסכת אבות פרק ג משנה ט - 'רבי חנינא בן דוסא אומר, כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, אין חכמתו מתקיימת. הוא היה אומר, כל שמעשיו מרובין מחכמתו, חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו מרובה ממעשיו, אין חכמתו מתקיימת'.

ובאבות דרבי נתן פרק כב מוסיף לימוד מהפסוקים לדברי רבי חנינא בן דוסא. על הרישא דכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מביא את הפסוק 'שנאמר - 'ראשית חכמה יראת ה'' (תהילים קיא, י). והסיפא דכל שמעשיו מרובין מחכמתו נלמדת מהא 'שנאמר 'נעשה ונשמע' (שמות כד, ז). [וראה ביאורי הגר"א ותוספות רעק"א על המשנה באבות שם].

ב. ויש להבין את הלימוד מ'נעשה ונשמע'. דבנעשה ונשמע הקדימו ישראל לקבל עליהם לעשות אף שלא שמעו ולא ידעו עדיין מה הם הדברים שיצטוו עליהם, ומה שייך עניין זה להא שאמר רבי חנינא בן דוסא שמוטל על האדם לראות שמעשיו הטובים יהיו מרובים יותר ממידת חכמתו, ורק כך יהיה קיום לחכמתו.

ג. בגמרא - 'דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכו'. אמר רבי אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה להן מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו, דכתיב (תהילים קג) 'ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו', ברישא עושי והדר לשמוע' (שבת פח.).

ונתקשו המפרשים בעניין שני הכתרים, וזה לשון מהדורא בתרא למרשה"א 'בכאן מקשים כל המפרשים וגם האלשיך, ממה נפשך, או ראוי לקשור שלשה כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע ועוד שלישי בשביל שהקדימו נעשה לנשמע, או רק כתר אחד בשביל שהקדימו. ע"ש. ובבית הלוי על התורה פרשת משפטים כתב 'ויש להבין אומרו בשעה שהקדימו, ולא אמר בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, ומוכח דרק על ידי ההקדמה זכו להני שני כתרים, ויש להבין היאך תלוי בהקדמה'.

ב

ד. עוד שם בגמרא - 'ההוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא, ויתבה אצבעתא דידיה תותי כרעא, וקא מייץ בהו, וקא מבען אצבעתיה דמא, [רש"י - אצבעתא דידיה - אצבעות ידיו. וקא מייץ בהו - היה ממעך ברגליו ואינו מבין, מתוך טירדא.] אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפחזותייכו קיימיתו, ברישא איבעיא לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו, אמר ליה אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן (משלי יא, ג) 'תומת ישרים תנחם' וכו'.

וכעין זה איתא במסכת כתובות - 'רבי זירא כי הוה סליק לארץ ישראל לא אשכח מברא למעבר, נקט במצרא וקעבר, [רש"י - נקט במצרא - יש מקום שאין גשר ומשליכין עץ על רוחב הנהר משפה לשפה ואינו רחב לילך עליו כי אם אוחו בידיו בחבל המתוח למעלה הימנו קשור שני ראשיו בשתי יתדות אחת מכאן

ואחת מכאן בשני עברי הנהר'. אמר ליה ההוא צדוקי עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפחזותייכו קיימיתו, אמר ליה דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה אנא מי יימר דזכינא לה' (כתובות קיב.).

וצריך ביאור מה ראה הצדוקי במעשים אלו המשך לזה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע במעמד הר סיני, ורבא ורבי זירא התייחסו לדבריו וענו לו תשובה. והנה במסכת כתובות פירש רש"י - 'עמא פזיזא - עם בהול. דקדמיתו פומייכו לאודנייכו - מתחילתכם הייתם בהולים שהקדמתם נעשה לנשמע ועודכם בבהלתכם כבתחילה למהר לעשות דבר בלא עתו'. והיינו כי רבי זירא מיהר לזכות להיכנס לארץ ישראל ולא המתין לספינה או ללכת למקום שיש שם גשר, אבל במסכת שבת, שרבא היה ממעך ברגליו את אצבעות ידיו עד זוב דם מתוך טירדא כשהיה מעיין בשמעתא ואינו מבין, מה שייך זה להקדמת נעשה ונשמע. וכן תמה בספר בית הלוי דרוש יז 'ויש להבין מה שאמר לו אכתי בפחזותייכו קיימיתו, דמשמע דהך עובדא של רבא שראה בו הצדוקי כמה יגע בלימוד התורה הוא תלוי באמירת נעשה ונשמע ולכאורה מה שייך זה לזה'.

ה. ועל דבריו של הצדוקי עמא פזיזא וכו' שזלזל בהקדמת נעשה לנשמע, יש לתמוה, לכאורה, שהרי נעשה ונשמע נאמר במקרא, והצדוקים הרי מודים בתורה שבכתב. אמנם באמת שמעלת הקדמת נעשה לנשמע היא דרשה שדרשו חז"ל על הפסוק, ולפי פשוטו מתפרש הפסוק כמו שכתב רשב"ם 'נעשה, מה שדיבר, וגם נשמע מה שיצונו עוד מכאן ולהבא ונקיים' [וראה גם בפירוש הרס"ג ובפירוש ראב"ע הקצר שביארו את הפסוק על דרך הפשט. וע"ע בספר שערי אהרן].

שור"ב ש"ס עוז והדר הנדמ"ח, בהגהות וציונים שם אות ד' 'צריך לומר מינא וכן הוא בכל הדפוסים, ונשתבש מהצנזור, והוא היה גוי כדמוכח ממה שאמר עמא פזיזא וכו', וא"ש.

ג

ו. והנה בעצם יסוד העניין דהקדמת נעשה לנשמע נתקשה רבינו יונה בפירושו על המשנה באבות שם, וכן ב'שערי תשובה' שער שני אות י', דאיך יתכן נעשה לפני נשמע, ומה יעשה כשעדיין אינו יודע מה שעליו לעשות.

ולכן פירש רבינו יונה ד'נעשה' אין פירושו לעשות המצוות, אלא הכוונה לקבל בלב שלם מה שישמע אחר כך וידע על מה הוא מצווה, יקיים בשלימות, והיינו ד'נעשה' מובנו קבלה לקיים ולא התייחסות ל'מעשים' מסויימים, מכיון שעדיין לא היו ידועים להם המעשים אשר עליהם לעשות.

ועל דרך זה פירש רבנו יונה את עניין כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, שנדרש באבות דרבי נתן מנעשה ונשמע, שמעשיו מרובין פירוש שקיבל עליו קבלה'.

ז. אלא שתמה שם אם כן מדוע נקראת הקבלה 'מעשיו'. - ופירש רבנו יונה 'כי אף מי שאינו יודע ואינו עושה נקראין מעשה על שם כי יש לו שכר עליהם כאילו עשאו' - אמנם פשטות לשון המשנה מוכח שמדובר כאן על 'מעשים', ויל"ע.

ועוד תמוה לפי פירושו של רבינו יונה, דאם מעשיו מרובין מחכמתו

פירושו שקיבל עליו מתחילה שכל מה ששיגי אחר כך בחכמתו אמנם יקיים, אם כן היה צריך התנא לומר כל שמעשיו **קודמין** לחכמתו, ולא **מרובין** מחכמתו, וכמו שאמר התנא ברישא 'כל שיראת חטא קודמת לחכמתו', וממה ששינה הלשון בסיפא מ'קודמין' ל'מרובין', משמע שמדובר בסיפא במעשים ממש שהם מרובין מחכמתו, ובתוס' יו"ט על המשנה באבות שם עמד על קושי זה, עיי"ש, וצריך ביאור.

ד

ח. והנראה לבאר בעניין המעלה של מעשיו מרובין מחכמתו שרק על ידי זה חכמתו מתקיימת, ש'מעשיו' אמנם הכוונה לעצם מעשי המצוות, - וכן מתבאר בפירוש המשניות להרמב"ם שם - ויש לפרש שמדובר כאן בשני מדריגות בקיום המצוות, יש והקיום הוא רק בבחינת מעשה, ויש שהקיום הוא כבר גם בבחינת חכמה.

ט. וההסבר, דיתכן ואדם מקיים את התורה, נזהר מלעבור על לא תעשה ונשמר לקיים את מצוות העשה מכוח קבלת עול מלכות שמים ויראת חטא, אמנם לבו עדיין בל עמו במעשיו, ומצד נטיית נפשו היה בוחר במעשים רעים, אך נמנע מכך מצד שידוע שחייב לעשות רצונו ית"ש כעבד המשועבד לדעת אדונו.

ויש אשר האדם זוכה למדריגה נעלה מזו, כאשר מצוות ה' נקבעו בלבו והוטבעו בנפשו, עד אשר טבעו ונטיית לבו נוטים לרצון ה', ובמצוותיו חפץ מאד. וכמו שאמר דוד 'לעשות רצונך אלוקי חפצתי ותורתך בתוך מעי' (תהילים ט, ט). [וראה ספר 'בן מלך' - חכמה ומוסר' עמוד רצ, ו'בן מלך' - חג השבועות' עמוד רלו].

והמדריגה הראשונה לקיים את התורה כעבדות זו נקראת '**מעשים**' - אמנם המדריגה העליונה כשאדם זוכה ל'תורתך בתוך מעי' ולבו ונפשו מרגישים את המצוות, היא נקראת '**חכמה**', כי האדם החכים השיג והרגיש את עניין וטעם המעשה אשר הוא עושה.

וכל מצוה שהאדם הגיע בה למדריגה נעלה זו, הרי הוא חכם במצוה זו, וכמו איסור רציחה שכולנו משיגים, ומושרש בעומק לבנו פחיתות עבירה זו, בלי שום צד נסיון לעבור עליה, הרי כולנו חכמים בלאו ד'לא תרצח', וכן בעוד מצוות ועבירות כיו"ב.

י. והדרך הנכונה בעבודת ה' לעלות במסילה העולה בית קל, היא להתחיל בקיום התורה על ידי קבלת עול מלכות שמים כשור לעול וכחמור למשא, אף בלא שום הרגשה והבנה, ועל ידי עבודה זו זוכין לטהרת הלב, חכמה והשגות רמות, וכדברי ספר החינוך הידועים במצוה טז - 'ועתה בני אם בינה שמעה זאת, והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות'.

אבל אם יקיים האדם את התורה ויעסוק במצוות רק באלו שהשיג והחכים ואילו את המצוות אשר עדיין לא החכים בהם לא יקיימם בקבלת עול עבדות ה', כי אז לא רק שלא יתעלה יותר אלא אף יאבד את 'חכמתו' באלו הדברים שכבר השיג. כי מי שלא ממשיך לעסוק ולעמול בעבודת ה' לא רק שלא משיג יותר אלא הולך ויורד ח"ו, 'שכך אומנותו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך, ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה, והולך ועובד' (שבת קה:). ו'מצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה' (אבות פרק ד מ"ב).

יא. וזו הכוונה במשנה 'כל שמעשיו מרובין מחכמתו', היינו שכל שהגיע למדריגת חכמה הוא מוסיף והולך בעבודת ה' ומקיים עוד ועוד מצוות אף בדברים שהם עדיין אצלו רק בבחינת מעשים, וכן באותה מצוה עצמה מתאמץ ומוסיף במדריגות קיומה יותר מנטיית נפשו, וכמו המוסיף אומץ בעמל התורה ושקידתה, עיונה והבנתה. או משקיע כח בהתעלות במדריגות הכוונה והדביקות בתפילה, מתוך יגיעה והתאמצות, אז יעלה ויתעלה וכל חכמה שמשיג מתקיימת בידו. וכך ככל שיעמול במעשים תגדל יותר ויותר מדריגת חכמתו, אבל אם חכמתו מרובה ממעשיו כלומר שאינו עוסק להוסיף במעשים יתר על חכמתו ומסתפק רק בעשיית הדברים הקרובים כבר אל לבו ואשר החכים בהם, אז אין קיום אפילו לחכמה שכבר השיג, ואין חכמתו מתקיימת.

יב. וכן ניתן לפרש את עניין הקדמת נעשה לנשמע, שישראל קבלו עליהם לעשות רצונו ית"ש אף כגזירות מלך בלי הבנה והרגשה, ואח"כ לעבדו גם במדריגת נשמע להבין ולהשכיל ולקבוע בלב את התורה ומצוותיה.

ובוא וראה מה שכתב בספר פרי צדיק לרבי צדוק הכהן מלובלין - 'שלכל אחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, היינו **נעשה** פירוש שיהיו **כל כלי הגוף** מוכנים לבחינת העשיה, כי המעשה תלוי רק בגוף. ו**נשמע** מוסב על **כלי הנפש** שיהיו מוכנים לבחינת נשמע, **שהוא ענין שמיעה והבנה בלב** (חג השבועות - אות יד).

יג. ובזה יתפרש הא דלמדו חז"ל באבות דרבי נתן את עניין מעשיו מרובין מחכמתו מהא דנעשה ונשמע, וגם תמיהתו של רבנו יונה מה שייך בכלל נעשה קודם לנשמע מבוארת, ומובן מאד מדוע ברישא של המשנה גבי יראת חטא נקט התנא לשון 'קודמת'. כי יראת חטא היא ההקדמה לכל עניין החכמה, אבל בסיפא לגבי מעשיו נקט לשון מרובין כי לאורך כל עבודת האדם צריכין מעשיו להיות במצב של ריבוי במידה יתירה על מה שכבר השיג בחכמתו, וכמשנ"ת.

ה

יד. וביסוד דברים אלו תתיישב לנכון תמיהת האחרונים מדוע זכו על ידי נעשה ונשמע לשני כתרים, והיה צריך להיות או כתנא אחד עבור הקדמת נעשה לנשמע, או שלשה כתרים, שניים עבור נעשה ונשמע ועוד כתנא נוסף עבור ההקדמה.

והביאור דישראל קיבלו עליהם שני קבלות שהם שני מדריגות בעבודת ה', '**עשיה**' ו'**חכמה**', וכנגדם קיבלו את שני הכתרים, ואע"ג שחז"ל הדגישו את חשיבות ההקדמה וכמו שאמרו 'בשעה שהקדימו', וכמו שכתב הבית הלוי, אמנם ההקדמה של עשיה לחכמה היא הדרך והאמצעי שעל ידם יזכה האדם להתעלות ולקיים בידו את החכמה, אבל שני המעלות עצמם הם קבלת עול מלכות שמים **לעשיה**, וכך להגיע להשגת **החכמה** שהיא המדריגה היותר נעלה, והם הם שני הכתרים.

טו. ובזה יובן הקשר בין עמלה של תורה באופן הנעלה ביותר כפי שראה הצדוקי במעשיו של רבא שהיה מעיין בתורה מתוך טירדא להבין, וממך מתוך כך את אצבעות ידיו עד זוב דם, לעניין הקדמת נעשה לנשמע.

כי יסוד הקדמת נעשה לנשמע מובנו כי אף שהאדם עדיין לא מבין ומרגיש את התורה והמצוה, מתגבר הוא על נטיית לבו ואינו מרשה לקושי ולנטייתו האישית לעכבו מלעשות ולקיים את המוטל עליו, וזה שראו ברבא, שצער גופו לא נחשב אצלו כלל כשצריך לעמול להבין ולהשכיל את דברי התורה.

וכן בהיא עובדא דרבי זירא במסכת כתובות שחפצו וחשקו של רבי זירא ליכות להיכנס לארץ הקודש מתגברים על הפחד והקושי לעבור את הנהר

וכן היא המידה לעולם כי כפי העשיה בשלימות זוכין להשיג ולהבין המצוה, **ולכן הקדימו בני ישראל נעשה לנשמע** לרמוז כי על ידי עשיית המצוה יזכו לשמוע אותה המצוה עצמה. וזה בכלל אמרום ז"ל ששכר מצוה מצוה וכו' **ויותר ממה שאדם עושה עם המצוה המצוה עושיית עמו**, וזה אשר יעשה כו' וחי בהם' (ואתחנן תרנג).

יח. עוד כתב השפת אמת על הפסוק אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו (ויקרא כו, ג) - פירש רש"י מתורת כהנים להיות עמלים בתורה. זהו נקרא עמל בתורה להלך בחוקיו יתברך, לכן אפילו אינו מבין מכל מקום מייגע עצמו בתורה שחביב בעיניו להגות במאמרו יתברך אפילו שאינו זוכה להשיג הטעם. וכו'. לכן כתב המהר"ל שמברכין לעסוק בדברי תורה הגם שאינו יכול להשיג מ"מ עוסק הוא בתורה. וכן הוא תמיד בזה"ק 'לאשתדלא באורייתא'. ובגמרא נדרים (פא, א) 'ולא הלכו בה שלא בירכו בתורה תחלה' - **פירוש פשיטא אחר שזוכין לטעום טעמי תורה, מי פתי לא יתמלא שמחה וחדוה לברכו יתברך, אך העיקר בתחילה קודם שמשגיג רק מתאוה להגות בדברי קודש דברי אלוקים חיים** (בחוקותי תרמט).

טז. ושני מעשים אלו הראו לפני הצדוקי שישראל מקיימים בנפשם באופן מופלא את קבלתם בהקדמת נעשה לנשמע, לעשות את רצון ה' מבלי להתעכב ומבלי להתחשב עם כל מניעה וקושי בבחינת הנאמר - **אנא עבדא דקודשא בריך הוא.**

1

יז. וכה הם דברי ה'שפת אמת' על הפסוק ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתם ובינתכם וגו' (דברים ד, ו) - 'פירוש עיקר כחן של ישראל בתורה ומצוות, ומוזה זוכין להחכמה האמיתית, רק עם חכם. רק לשון מיעוט ע"י שאין סומכין על חכמתם, ויראת חטאן קודם לחכמתן, **ומעשיהם מרובין מחכמתן**, ומחמת זה זוכין לחכמה האמיתית. וזה עיקר החילוק שבין חכמי האומות אפילו חסידי אומות העולם, כפי החכמה שלהם עושין לפעמים דברים טובים. אבל בני ישראל אדרבא המעשים והמצוות הם נותנין להם החכמה והדעת, ובספר קדושת לוי כתב על מה שכתוב בתורה כמה פעמים ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה, וביאר הענין כי לא היו יכולין להבין המצוה על השלימות כאשר צוה ה' רק בכח העשיה כשקיימו המצוות כראוי

מבי מדרשא

הרב אליהו קלצקין

צְבִי וְאַתְרֵי בֵן, וּמִסֵּר לָן אוֹרֵי תָא

וביותר יגדל הפלא, אשר לכאורה נראה שתחת אשר יענשו על עצם הבעת דעתם בפני הקב"ה, אדרבה הקב"ה הסכים ושמע טענותיהם, עד אשר נצטוו משה מפי הקב"ה להשיב להם תשובה והוצרך להשקיט טענותיהם.

גם צריך להבין, שהרי המלאכים באו בטענות אל הקב"ה ולא אל משה, וא"כ מדוע הוצרך משה דוקא לענותם, ולא השיבם הקב"ה בכבודו ובעצמו.

ובתוכן טענתם שטענו 'חמודה גנוזה וכו' אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, וכו' תנה הודך על השמים', דבריהם אינם מובנים כלל, וכי לא ידעו מלאכי השרת שהתורה כולה נבראת בשביל ישראל (כדאיתא בספרי עקב פיסקא יא).

עוד עלינו להבין תשובת משה רבינו 'כלום למצרים ירדתם וכו' כלום אב ואם יש לכם' וכו', ראשית איזה תשובה וניצוח יש כאן על טענותיהם חמודה גנוזה וכו'. ועוד מה חידש להם משה רבינו בזה, מה שלא ידעו עד עתה, וכי לא ידעו בעצמם תשובות אלו, שלא ירדו למצרים ואין להם אב ואם וכו'.

ונראה בזה, דהנה יש שני דרכים להבין מהו יעודה ועיקרה של תורה, ומהו צורת המסירות נפש הראויה לכבודה.

דרך אחת היא לומר, שעצמותה ויעודה של תורה, היא עצם הלימוד וההתעסקות בה גרידא וזהו כבודה, ועיקר ההתמסרות עליה הוא במה שעוסק בה בלא צפיה לקבלת גמול כלשהו, שקבלת שכר פוגע בטוהר המסירות לתורה.

דרך שניה היא, שיעודה ותכליתה של תורה משמשת כדי לצרף ולעדן את המתעסקים בה, וכל שמתעסק בה בצער וקושי יותר, ומתמסר עליה במסירות הגוף והנפש, זהו כבודה, ואז לא איכפת לי מה שמקבל אח"כ המשך בעמוד הבא

איתא בגמרא - "אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, וכו', אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה החזיר להן תשובה, וכו', אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן, למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם, שוב מה כתיב בה, לא יהיה לך אלהים אחרים בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודת גלולים, וכו', שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם, מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו' ואילו תנה הודך על השמים לא כתיב, וכו' מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר" (שבת פח:).

במאמר חז"ל זה, רבו בו הדקדוקים, וכבר האריכו רבותינו הראשונים והאחרונים לבאר ולפרש כל אחד לפי דרכו מאמר סתום זה. ונראה להוסיף ולבאר בזה בס"ד, ויתבאר בזה עוד כמה יסודות בכל מהלך נתינת וקבלת התורה בישראל.

והנה טרם ההתבוננות בפרטי הויכוח והטענות שטענו מלאכי השרת ותשובת משה רבינו ע"ה, לכאורה עצם הויכוח לכשעצמו, שבאו לטעון לפני הקב"ה על נתינת התורה לישראל תמוה מאד, דהלא ברור לכל שהמלאכים העומדים לשרתו ית' בשמים, כל ישותם ועצם בריאתם הוא לעשות באימה וביראה רצון קונם, וכיון שראו המלאכים שרצון השי"ת לתת התורה למשה, עד כדי כך שהעלה הקב"ה למרום - מקום מלאכי השרת - ילוד אשה קרוץ מחומר, וכמו שתמהו בעצמם מה לילוד אשה בינינו, א"כ מנין להם הרשות לפצות פיהם ולבוא לטעון על רצון השי"ת לתת התורה לישראל.

שכר.

ואפשר לומר דבזה היה הויכוח בין משה למלאכי השרת.

המלאכים סברו דעיקרה של תורה שיהיו מתעסקים בה לשם כבוד התורה עצמה, לעשות בזה רצון ה' ולהרבות נחת רוח לפניו, ועסק זה צריך שיהיה משולל מכל קבלת שכר וגמול כלשהו, הפוגע בזכות וטוהר העוסק בה.

אי לכך סברו המלאכים שעל התורה להישאר בשמים, בין אותם זכים וטהורים, שהם משוללים מכל רצון עצמי, שכל עסקיהם בתורה הוא רק מתוך הרצון לכבד את יוצרה, בלא שום קבלת גמול ושכר כלשהו על מעשיהם. וכענין שמצינו שהמלאכים אחר שמילאו תפקידם לשורר לפניו או לומר לפניו קדושה מתבטלין מן העולם, שכל עצם תכלית מטרתם הוא רק לכבודו ית', ומוסרים ומקריבים כל ישותם למטרה זו, בלי קיבול שום גמול ושכר על מעשיהם.

לעומת זה סבר משה רבינו, דעיקר תכליתה ויועדה של תורה הוא לזכר ולצרף בהן את הבריות ילודי אשה קרוצי חומר, וכבודה מתגדל באלה שמתעסקים בה מתוך צער וקושי ומוסרים גופם ונפשם על קיומה. וסבר משה, שראוי לה, ומכבודה של תורה, שתשכון בין אלה המלובשים ברוח וגשם, והיצר הרע שוכן בקרבם ומתגבר עליהם יום ליום להניעם מהעסק בה, והם מתגברים עליו ומפנים עורף ומוסרים גופם ונפשם להידבק בתורתו הקדושה, שהיא המסירות נפש הנעלה והמכובדת לכבודה של תורה. אבל המלאכים השוכנים בצל א-ל ומאיר עליהם זיוו ית' באור גלוי ואינם צריכים להתגבר על יצרם, מה ערך יש למסירותם על כבודה.

וכשראו המלאכים שבא משה להוריד התורה לילודי אשה קרוצי חומר, שאינם יכולים לעסוק בתורה בטוהר הכוונה רק לשם ה', ולמסור עצמותם עליה, אחר שמוטבע בנפשם ויודעים הם שמצפה להם גמול על מעשיהם, וראו בזה שינוי ייעודה ופחיתות ערך בכבודה של תורה שיתעסקו בו ילודי אשה בשר ודם. לכן, מתוקף תפקידם של מלאכי השרת, הממונים לשרת את ה' ולדאוג שיתרבה כבודו בעולם, באו בטענות לפני הקב"ה **חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם**, תנה הודך על השמים.

כלומר, המלאכים הוכיחו, מזה שהתורה קיימת דורות הרבה קודם בריאת העולם - הגן עדן והגיהנם, על כרחו שעצמותה של תורה, אינה קשורה ושייכת באיזה שהוא אופן למטרת גמול ושכר בגן עדן, והעסק וההתמסרות בה צריך שיהיה רק לשם כבודה גרידא. וע"כ מקומה הוא רק בין אלו משוללי חומר ושייכות לשכר ועונש.

ואף שידעו המלאכים שהתורה נבראת בשביל ישראל, ויש יתרון מעלה במי שלומדו ומקיימה בפועל, מ"מ אחר שראו את אדם הראשון שהיה בדרגת מלאך ה', ובכל זאת נתקלקל בחטא ונתגשם בחומר ארציות, הבינו ששוב אין תקוה לקרוץ מחומר לעמוד בדרגת מלאך ולהתעסק בתורה במסירות נפש כמלאך ה', ומאחר שיש פחיתות כבוד לתורה שיתעסקו בה ילודי אשה בשר ודם, ע"כ יתעסקו הם בתורה וילמדו אותה בצורת 'לו יצוייר', וכענין פרשיות בן סורר ומורה ועיר הנדחת, שאמרו בו דרוש וקבל שכר.

אחר ששמע הקב"ה טענת המלאכים שטענו עבור כבוד תורתו, אמר למשה החזיר להם תשובה, ואז אחז בכסא הכבוד, ופתח פיו ואמר - תורה שאתה נותן לי מה **כתיב בה** אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן, למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם. כלומר, משה רבינו הוכיח למלאכים מהתורה עצמה, שיעודה ועצמותה היא לילודי אשה שמוסרים גופם עליה. כשכתבה

תורה **אנכי ה' אלוקיך**, היינו לאלה אשר הוצאתיך מארץ מצרים, שהשתעבדו לפרעה מלך מכשף ואכזר אשר בא לעקור מהם כל שייכותם לה', וישראל מעומק השיעבוד וריחוק אור ה' זעקו אל ה' מן העבודה. ודווקא מתוך החושך בחר ה' שיתגלה **שאנכי ה' אלוקיך**, אבל המלאכים כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם.

"שוב מה כתיב בה, לא יהיה לך אלהים אחרים, בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודת גלולים". כאן הוכיח להם על יתרון המסירות של ילודי אשה, וכך אמר להם - איזה מעלה יש בזה שאתם מאמינים באחדותו ית' ומוסרים נפשכם, אחר שאתם רואים בגלוי אמיתת אחדותו, ואין לפניכם אפי' צל צלו של צד אחר בזה, כלום אתם כישראל השרויין בין עמים שעובדין עבודת גלולים, שתמיד פעולתם לסלק ולקרר האמונה מישראל, ועם כל זאת מתוך עומק הבכא, ישראל קדושים ומוסרים גופם ונפשם על אמונתם בא-ל אחד.

עוד טען משה ואמר **אב ואם יש לכם**. כילודי אשה הנולדים מאב ואם, שמטבע הדברים נראה שהם המנהלים והבעלי בתים על הנולדים, והאדם צריך להתעלות ולהבין שה' הוא יוצר האדם ומנהיגו. **שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם**. מכל זה הוכיח להם משה שעצמותה ועיקרה של תורה מדבר באלה שהם ילודי אשה בשר ודם, ואור התורה מתגלית דווקא מתוך החושך ויצר הרע המכסים אורו ית', ממקום קנאה ותאוה, ושיעבוד הגוף והנפש, ע"י ישראל שמוסרים גופם ונפשם על ה' ועל מצותיו.

ולכן אמר הקב"ה למשה שהוא שישב להם את התשובה, כלומר שבעצם מציאותו של משה אשר הוא ילוד אשה וגדל בבית פרעה ועמד בכל הקשיים והנסיונות, ועם כל זה עלה ונתעלה למרום מכוח עבודתו, הוא אשר ישיב למלאכים את תשובתם ויוכיח להם כי מטרת התורה היא דווקא לרדת לארץ ערבה להאיר אותה בכבוד ה' ולהעלות ולקדש את הבריאה כולה.

וחכמינו ז"ל השרישו בנו יעודה של תורה, במאמרם (בראשית רבה פ' מד) לא ניתנו המצוות אלא כדי לצרף בהן הבריות. ואמרו (מכות פ"גד) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, (וידוע הפירוש בזה, לזכות, היינו לזכר ולצרף). ובזוהר קרא לתרי"ג מצוות תרי"ג עיטין, כלומר עצות להתקרבות לה'. ועל הרבה פרשיות אמרו, שנאמרו להגדיל תורה ולהאדירה, 'דרוש וקבל שכר'.

והנה ענין זה שאור התורה וכבוד ה' מתגלית דוקא מתוך קושי וחושך, מבואר מכמה מקומות בחז"ל (תנחומא פרשת נח), וכמאמרם (ברכות ס"ג ע"ב) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, ואמרו 'ליתא נהורא אלא דאתא מגו חשוכא'. העם ההולכים בחושך ראו אור גדול. ובפרטות נאמרו הדברים על תורה שבע"פ שהתגלה דוקא מתוך קושי שעבוד הגלויות, כשהיו ישראל שרויים בין העמים. ולשון תורה שבע"פ נאמרה בלשון ארמית שהוא לשון ישראל בגלות.

ובזה יש להטעים מה שביום מתן תורה לפני קריאת התורה אומרים דברי שבח ו'אקדמות מילין' בלשון ארמית דווקא, משום שלשון זה הוא ביטוי לתורה מתוך מסירות נפש בעול הגלות, ומראים אנו בזה יופיה של תורה ויופי של ישראל שהתגלה להם אור התורה בהיותם מוסרים נפשם עליה לקיימה בעול הגלות, לשון וסגנון שאין למלאכים שייכות בזה.

* * *

ישמח משה במתנת חלקו, וישישו ישראל על שקרבם לתורה, בפינו ובלבבינו לעשותו. נותן התורה יעזרנו, להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל דברי תלמוד תורתך באהבה.

אמירת פרקי אבות בשבת

הלקט (סימן קכו) ובעוד ראשונים.

ורב סעדיה גאון בסידורו כתב, שאומרים כי משה רבינו נפטר באותו זמן, ולכן צוו חכמינו ז"ל שנלמד בו אבות, והמתנדב [ללמוד] מוסיף קנין תורה ויראת חטא. ובספר העתים לרבי יהודאי גאון מזכיר המנהג, הכי אמר רב נטרונאי גאון בישיבה ובבית רבינו שבבבל לאחר מנחה בשבת שונין אבות.

ולמעשה נתפשט המנהג מאז תקופת הגאונים בכל קהלות אשכנז, כפי שכתב הטור (או"ח סימן רצב), ונוהגין באשכנז לומר פרקי אבות במנחה², וכ"כ רב עמרם, ובספרד אומרים אותם בשחרית. וכן פסק הרמ"א (שם ס"ב), ונהגו שלא לקבוע מדרש בין מנחה למעריב, [והמג"א שם סק"ה כתב ע"ז, כוונתו שלא ללמוד בחברותא, אבל שנים שנים לומדים. וכ"פ המשנ"ב סק"ח והש"ע הרב], אבל אומרים פרקי אבות בקיץ ושיר המעלות בחורף, וכל מקום לפי מנהגו.

מדברי הגאונים הנ"ל ראינו שני דברים. א) שהמנהג הוא שלא ללמוד בשבת אחר המנחה לכבוד משה רבינו שנפטר באותה שעה דאז כל בתי המדרשות בטיילין. ב) שהמנהג הוא שלומדים אז פרקי אבות. ולכאורה יש להקשות הא פרקי אבות ג"כ נחשב ללימוד התורה, וא"כ אמאי מותר ללמוד אז. והתירוץ לזה כתב בפרדס הגדול לרש"י, ולכן נהגו לומר אבות משה קיבל תורה מסיני, לומר הרי אנו מספרים בכבודו של משה רבינו שנפטר באותה שעה, ולכן הם בטלים, כי כן מנהג אחרי שמת האדם מספרים בכבודו ובמעשיו הנאים, ובכך יהיה לו מנוחה טובה ע"כ. פירוש דהיינו לזכרו ולכבודו שלומדים את דברי משה במסכת שראשיתה ושורשה הוא בסדר מסירת התורה שהוא מסר לישראל.

ובארחות חיים [הלכות שבת ס"ד] מחדד הדברים, 'אמת הדבר שאין לבטל בית המדרש מכל וכל, רק מתבטלין מעט לכבוד הרב אבי התורה שנפטר באותה שעה. [ומוסיף ונהגו בהרבה מקומות לאכול סעודת הערב קודם תפילת המנחה בשבת, כי אחרי תפילה זו לא יאכלו, רק כל אחד ישב בדד וידום לכבוד רבן של נביאים]. [והרד"ל בהגהותיו לתשובות הגאונים שע"ת סימן ר"כ כתב, דאבות וקנין תורה קילי אפילו מאגדה שאינן אלא מידות ומוסרים].

וענין זה דמשה מת בשבת במנחה ולכן מבטלין התורה לכבודו, מצינו גם מפורש בזוהר [תרומה קנו ע"א, פח ע"ב], אבל המנהג ללמוד פרקי אבות לא מוזכר שם כלל.

הטעמים ללימוד פרקי אבות

להגאונים והראשונים הנ"ל דמשה נפטר בשבת התקנה היא לכבוד משה רבינו ע"ה, ולהראשונים דמשה נפטר בערב שבת מצאנו טעמים אחרים בזה. ונביא כמה מהם.

במחזור ויטרי לתלמיד רש"י [סימן תכד] כתב, ונהגו העם לשנותה בביהכנ"ס בין מנחה למעריב בשבת, לפי שעמי הארץ נאספים לקריאת התורה [במנחה], ומשמיעים אותם מידות תרומות השנויות במסכת זו

ב. ובפרקי אבות יש רק חמשה פרקים, וכדי שיהיה ששה פרקים בין פסח לעצרת הוסיפו פרק שישי הנקרא קנין תורה, שמעורר על חשק התורה ואהבת עוסקיה [לשון המאירי באבות], ומתחיל הפרק שנו חכמים בלשון המשנה, ולמעשה זהו אוסף של בריתות, והסביר הג"ר יעקב קמיניצקי זצ"ל [בספרו אמת ליעקב על אבות] דמכיון דאי אפשר היה להוסיף משניות אחר חיתום המשנה ע"י רבי, אספו ברייתות המלמדות דרכי התורה וקנינה, והיות שרצו שפרק זה יתאים עם שאר המסכת ולא יראה שונה, העתיקו הדברים בלשון המשנה ולא בלשון הברייתות, ולכן מתחיל הפרק 'שנו חכמים בלשון המשנה', דהיינו אע"פ שהוא ברייתות נכתבו בלשון המשנה, אבל בסוף הוסיפו ברוך שבחר בהם ובמשנתם, להראות חשיבות המשנה שהיא גדולה יותר מחשיבות הברייתות.

המנהג שנהגו כל ישראל בשבתות הקיץ ללמוד 'פרקי אבות' - משנת חסידים' היא המסכתא המהוללה היקרה, אשר במסכתא הזאת נכללו כל דברי המוסר, והיא מעט הכמות ורב האיכות' (לשון המהר"ל בהקדמתו לדרך חיים). ואחד מהטעמים הוא משום הכנה למתן תורה, על כן נעמוד בזה בקיצור על מקור המנהג שורשיו וטעמיו וחילוקי המנהגים בזה.

יסוד ושורש המנהג

שורש ומקור המנהג אינו מוזכר בגמרא, אבל יסודו בבית מדרשם של רבותינו גאוני בבל. והמקור הקדום ביותר הוא רב עמרם גאון בסידורו בשם רב שר שלום גאון דמתא מחסיא, ואומר אלו הפסוקים, צדקתך צדק וגו' עד אדם ובהמה תושיע ה', ומקדש [= ואומר קדיש]. ודבר זה משום כבודו של משה רבינו זצ"ל שנפטר באותה שעה בשבת. מותר להתעסק בתלמוד במנחה בשבת, ולא עוד אלא שמנהג בית רבינו שבבבל שאחר תפילת מנחה בשבת שונים אבות וקנין תורה. ועוד רגילין ישראל שתפילת מנחה בשבת מקדימין אותה, ותפילת ערבית מאחרין אותה, כדאמרינן (פסחים קה ע"ב) שאני עיולי יומא מאפוקי יומא, עיולי יומא כמה דאפשר מקדימין ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאחרין ליה, דלא נחזי עלן כמשאוי, ובין תפילה לתפילה ישב וידום, מ"מ להתעסק בתורה טפי עדיף. וזה שאין עוסקין לא מפני שאסור, אלא לכבוד משה רבינו שנפטר באותה שעה, * לפיכך אומרים אבות, לקיים נשיא שמת כל בתי מדרשות בטלין [מו"ק כב ע"ב].

וכן כתב רבינו תם בספר הישר [סימן מה אות נ], וראינו רב שר שלום שתקנו לומר צידוק הדין על שם שנפטר משה רבינו באותה שעה, וגם אין רגילין לעסוק בתורה בין שתי התפילות משום חכם שמת וכו', אך אינו אסור אלא מנהג הוא לזכרון פטירתו, אלא שקורין מסכת אבות וגומרין אותן חמשה פרקים כל מנחת שבת [מוכח דהמנהג היה לקרות כל החמשה פרקים בכל שבת], ומנהגם תורה היא. וכ"כ המרדכי [ה"ק סימן תתקנו], ואין עוסקין בתורה רק במסכת אבות זכר בעלמא דאמרינן חכם שמת בתי מדרשות בטלין. וכן הביאו דברי רב שר שלום בספר הפרדס לרש"י (עמוד שיג) ובמחזור ויטרי (סימן קמא) ובשבלי

א. ובאמת דבר זה שמשה נפטר בשבת אינו כ"כ ברור, דמצינו בטור [סי' רצב] שכתב, ויש מדרשים שמוכיחים שלא מת באותה שעה, ומה שאומרים צדקתך במנחה הוא בשביל הרשעים שחוזרים לגהינם. וכ"כ הרבה מרבתינו הראשונים, הרא"ש [פסחים פ"ה הי"ג] והמרדכי הנ"ל, ובפסחים. והתוספות במנחות [ל ע"א ד"ה מכאן] הקשו על הגאונים מהא דאמר משה [דברים לא, ב] בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, ודרשינן בר"ה [יא ע"א] היום מלאו ימי ושנותי, ואילו מת בשבת על כרחך שכתב 'היום' מערב שבת, כי בשבת אסור לכתוב, וא"כ האיך כתב מערב שבת 'היום' ועדיין לא מלאו ימיו. ואמרינן במדרש [דברים ט, ט] דבו ביום כתב י"ג ס"ת, ואם בשבת מת א"כ היה כותב בשבת, ועוד הקשו דבסדר עולם [פ"א] כתב דז' אדר היה בערב שבת וכי עיי"ש. וכן הקשה באור זרוע [ה' מוצאי שבת סי' פט אות ט] והרבו האחרונים ליישב קושיות אלו, והסתירה בין זוהר והמדרשים ונסכם בקיצור תירוצי האחרונים בזה, הרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות [חיקור דין ח"ג פ"ג] וכן המהר"ל בשו"ת [סי' רג] בשם הרוקח, דהתחילה מיתתו בערב שבת וגמר מיתתו היה בשבת במנחה, והב"ח [סי' רצב] נפטר בערב שבת ונקבר בשבת במנחה. והט"ז [שם סק"ב] נפטר ונקבר בערב שבת ורק הביטול ביהמ"ד עשו בשבת. והאלי רבה [שם ס"ק טו] נגזרה עליו המיתה בערב שבת ונפטר בשבת במנחה. ובשאלת יעב"ץ בח"א סי' לג נדפסו יותר מששה עמודים מלאים על שאלה זו ונ"נ עם המהר"ם חאגיז בזה ואכמ"ל כ"ז אך נסיק בדברי המהר"ם חאגיז שם, אך אמנם לא מחמת קושיית משמעות זה יהרס בנין יסוד טעמו של הרב שר שלום גאון, דדבריו דברי קבלה הם, ומנהגן של ישראל תורה. [והטעם שאין אומרים במנחה בשבת 'שמחו במלכותך' כתב מהר"י צמח בנגיד ומצוה, דהוא ג"כ משום פטירת משה].

הרב חיים יצחק פרוש

באה בה שלשלת הקבלה ומסורת תורה שבעל פה מתחלת משה קבל וכו' וכן כל המקבלים אלו מאלו איש מפי איש, כי בבוא יום מתן תורה כבר שעבדנו עצמנו לשמוע בפירושה אל מסורת קדמונינו המקבלים מאשר קדמום עד משה רבינו, וזה כל פרי אושר חמדתנו ע"כ, ומעין זה כתבו עוד הרבה.

והיעב"ץ בסידורו [בית תפילה בית נה אות טז] מוסיף לפי"ז, לפיכך מיד בתחלת הקיץ מתחילין לומר פרקים, שמתחילין משה קיבל תורה, וכל הקיץ יצא בנתינת התורה [בשבועות] ובקבלת לוחות הראשונות [בי"ז בתמוז] ושניות [ביוה"כ"פ], הלכך בהם עוסקים בלימוד שלשלת קבלת התורה ומוסריה, כי תורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר, והרי כל זה נכון וישר.

והחתם סופר [בהגהות שו"ע סימן תל סק"ה] האריך ג"כ וכתב בסוף, לכן נוהגים משבת בראשית עד פסח, שאז קורין בתורה סדר הבריאה וגלגולי סיבת אבותינו ויציאת מצרים ועשיית המשכן, אומרים ברכי נפשי, שמדבר מבריאת העולם. וט"ו שיר המעלות שתקנם יעקב אבינו בבית לבן [ב"ר עד, יא]. והנה מיציאת מצרים עד מתן תורה, שם שם לו חק ומשפט, והחודש הזה לכם היא מצוה הראשונה, ונגמרה ביוה"כ בלוחות שניות, לכן בימים הללו עוסקים בפרקי אבות שהוא סדר שלשלת הקבלה ממשה רבינו, וסייגי התורה ומנהג עוסקיה וכבודה. [ובאשכנז פוסקים מלומר פרקי אבות בשבת שלפני י"ז בתמוז, שבו היה זמן ירידת משה רבינו מן ההר עם לוחות הראשונות, נהרא נהרא ופשטיה] עיי"ש.

ובאמת יש עוד הרבה טעמים וריבוי דרכים שונים בטעם אמירת פרקי אבות ברבותינו האחרונים ואכמ"ל.

זמן אמירתו

הנה לפי חלק מהטעמים שהובאו לעיל יוצא שאמירתו היא רק בשבתות שבין פסח לעצרת, אבל מצינו בזה חילוקי מנהגים ברבותינו הראשונים כדלהלן.

עפ"י דברי רב שר שלום גאון ורב עמרם גאון ור"ש הטור ור"ת וכו' הנ"ל דהטעם שאומרים פרקי אבות הוא משום פטירת משה רבינו, משמע דהיו אומרים בכל שבתות השנה בין בחורף ובין בקיץ.

אך מהדור שאחריהם כנראה נשתנו הדברים, רבו בזה שינויי מנהגים. דבכל בו [סימן מ] ובארחות חיים [סדר מנחה של שבת] הביא את דברי 'המחכים', ומותר להתעסק בו בתלמוד, שהרי מנהג בכל ארץ אשכנז לומר מסכת אבות בקיץ ובחורף. ומוסיף, ויש מקומות שאומרים אותן מפסח ועד שבועות ולא עוד. ויש מקומות שאומרים אותן משבת וישמע יתרו עד שבת מסעי, וסימן 'ממתן תורה ועד משנה תורה משה קיבל תורה', והכל לפי המנהג. ויש מקומות שאומרים שני פרקים בכל שבת ושבת, ומקומות שאין אומרים רק פרק אחד, והכל לפי המנהג. [ובמנהגי מהר"ם מרוטנברג הביא בשם רבינו גרשום טעם לאמירת שני פרקים ביחד, משום דסופו של שני דומה לראשו, של אותו שלפניו, ראשון מתחיל משה קיבל תורה מסיני, ושני סופו אם למדת תורה. השלישי פרק עקביא מתחיל לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, וסופו של רביעי על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון. החמישי מתחיל בעשרה מאמרות, וסופו של שישי על מה שברא הקב"ה בעולמו].

ובמהזור ויטרי [סימן קמג בהוספות] כתב, ובמלכות אשכנז וצרפת שונים אותם משבתות שמפסח ועד ראש השנה, ומכוונין להתחיל ולהפסיק בין זה לזה משום מנהג אבותיהם בידיהן. והן ששה סדרים, וכופלין ומשלשין לפי הצורך עד הזמן. ויש בשאר מלכויות שאומרים אותם [רק] בימות הגשמים. ויש שאומרים מדברות ראשונות [יתרו] לדברות אחרונות [ואתחנן]. ויש שקורין אותם בכל שבת ושבת.

פרק ליום, כלפי מה שאמרו חז"ל בהמניח [ב"ק ל ע"א] ה' יהיו חסיד, מאן דמקיים מילי דאבות.

והמהר"ם מרוטנברג במנהגיו, מנהג בכל ישראל לומר פרקי אבות בשבת בין מנחה למערב, משום יושבי קרנות, כדי להשמיע את העם ולקרבתם לתורה. [וטעם זה הוא בעיקר לחכם שיזרוש וילמד מוסר לעם].

ובהוספות למחזור ויטרי [סימן מז], והנהיגו הראשונים לשנות במסכת אבות, מפני שלומדין ממנה יראת שמים ודרך ארץ, וכן אמרו חכמים מאן דבעי למיהוי חסידא, רבינא אמר מילי דאבות.

וכן כתב המאירי בהקדמתו לאבות. מפני רוב האיות של פרקי אבות בעניני מוסר ומידות, נהגו בכל תפוצות ישראל לומר הפרקים בשבתות בין פסח לסוכות, כדי לצרף בהן את הבריות. וכן כתב הראב"ן בהמנהיג [הלכות שבת סימן סד].

הכנה לקבלת התורה

האבודרהם [סדר ימי העומר] כתב, הטעם שקורין אותם בשבתות [שבין פסח לעצרת], לפי שהם ימים מנויים למתן תורה, ולכן נמנה אנחנו אלו הימים כמו האוהב שהוא ממתין לביאת האוהב מן הדרך, והוא מונה הימים והלילות עד שיבא. ורוב עניני המסכתא הם הזירוז על קריאת התורה ומעשה המצות.

והמדרש שמואל [על אבות להר"ש די אוזיידא] כתב בהקדמתו, ועוד מצאתי כתוב לפי שבעצרת ניתנה התורה, והלומד תורה צריך לדעת קודם דרך לימודה, ואין יתנהג בה אחר לימודה, לכן תקנו ללמוד קודם עצרת, כדי שיהיה לב כל אחד מישראל מוכן לקבל התורה בלב שלם להתנהג בה כדת וכשורה, כענין ראשית חכמה יראת ה', כי לעולם יש התחדשות קצת מן המציאות הראשון. ואנו מונים בימים הללו ספירת העומר שהיא ספירת ימי נדה, ובעצרת נפסקה הזוהמה, ואנו מוכנים לקבל התורה, ועיקר הטהרה היא היראה, כענין יראת ה' היא אוצרו [ישעיה לג, ו], וכענין כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו (אבות פ"ג מ"ט). ועיין שם שהארץ בעוד טעמים.

והאלשיך בתורת משה פרשת אמור [כג, יא] כתב, ואחשבה שעל כן נתייחדו הימים ההם לדורות להציל את ישראל ולסעדם בתיקון נפשם ולבם לשמים, עד בא יום חג השבועות אשר בו ניתנה התורה, והוא ימי רצון. וצריך הכשר וטהרה לקדמו בימי הליבון האלה, ועל כן נהנינו קדמונינו להנהיג בימי הליבון ההם ספר משלי ומסכת אבות, להכין להם להתנהג בחסידות כנועד.

וגדולי החסידות האריכו הרבה בטעמים ברוח זה, עיין אוהב ישראל [שבת אחר פסח] ובבני יששכר [אייר מאמר א' אות ח], ובמגן אברהם [פרשת שמיני] ועוד הרבה ספרים.

מסורת התורה

הלבוש [בסימן תצג ס"ד] כתב, ונ"ל הטעם משום שבמסכת הזאת יש חמשה פרקים, ועם התוספתא שהוא שנו חכמים שהוא דומה להם הם ששה, שכולם מדברים בדברי תוכחה ומוסר לקבל עלינו עול תורה ומצות. וגם הפרק ראשון הוא מדבר בשלשלת קבלת התורה מדור לדור ממשה רבינו ע"ה עד סוף כל התנאים, לכן אומרים אותם באלו הששה שבתות שהם מזמן גאולת מצרים עד יום מתן תורה.

ובבינה לעתים [פיג'ו ח"ב דרוש לד], כיון שבחג השבועות אנו באים לקבל התורה אשר זכינו לשמוע מפיו יתברך בהר סיני ונכתבה על הלוחות, ורצו חז"ל להעמידנו על תכלית השלימות בזה, שהוא להשתעבד בהבנתה ושמירתה אל המוגבל בתורה שבעל פה, ולפיכך אנו מקדימים לקרוא מסכת זו באלו השבתות הקודמים למועד הבא, אשר

הטוב לשנות פרק אחד בכל שבת להבין ולהשכיל בהם היטב. ובהמחכים כתב, שמעתי כי דרך היה לאומרים ולפרשם כדי להשמיע אל העם, והיו שוהין הרבה, ולכך בני צרפת לא היה להם פנאי בימות החורף. ובני בורגנא היו מרבים בסעודה שלישית בקיץ ולא היה להם פנאי לאומרם, ואף כי עתה אלו ואלו אומרים אותה במרוצה, מ"מ לא הניחו מנהג אבותם, והאומרים תמיד זרזו ונשכרו.

והמהר"ל בהקדמת ספרו "דרך חיים" לאבות כתב בזה דברים נפלאים, ובשביל זה היו נוהגים לומר הפרקים האלו כמו במדינותינו מן אחר הפסח עד קודם ראש השנה, וביש מקומות נוהגים לומר הפרקים האלו מן הפסח עד עצרת. והטעם מה שנהגו במדינותינו בזמן הקיץ בשביל שני טעמים.

האחד כי היום הוא ארוך, ואם מתחיל לומר אחר המנחה אף אם ישנה בעיון ולא יאמר אותם בהעברה, אין לחוש שמא ימשוך לו העיון ויבטל סעודה שלישית של שבת, כי היום הוא ארוך ועדיין יש זמן. הטעם השני כי ימי הגשמים אינם ראויים כל כך לעיון בתורה, שהרי אמרו במסכת תענית [ח ע"ב] דקשיא יומא דמטרא כיומא דדינא, ואין דעתו של אדם צלולה, וצריכה תורה צילותא, ומכל שכן בני אדם שלא הורגלו בתורה שקשה עליהם, ומכ"ש בשבת שהיה זה ביטול עונג שבת. ואף חכמים גדולים כמו רבי יוחנן ורבי לקיש היו מעייני בספרא דאגדתא בשבת [תמורה יד ע"ב], ולמה היו מעיינים בספרא דאגדתא בשבת ולא בחול, אלא על כרחך היינו טעמא כי היה זה להם בטול עונג שבת, ואילו האגדה מושכת לבו של אדם. ואין נראה לפרש דלא בא למימר רק דמותר לטלטל ספרא דאגדתא בשבת, ולפיכך בימי הגשמים אין ראוי לעיין בדברי חכמים בשבת כי יהיה זה כמו בטול לעונג שבת, ומזה הטעם ביש מקומות נוהגים לומר הפרקים מן פסח ועד עצרת, שזה הזמן ממוזג מן קור וחום כמו שידוע, עד שבשביל זה אמרו במסכת פסחים [מב ע"ב] כל שקייני מפסח עד עצרת מפני הזמן הממוזג ואחר כך מתחיל החום שאין החום יפה לעיון, אבל בארצות אלו אין מקפידין על זה רק בימי הגשמים והקור שדבר זה היה מבטל עונג שבת. ואפשר דהא לן והא להו, כי לדידן אין החום כל כך גדול בקיץ ולפיכך נוהגים לאומרם כל ימי הקיץ, ועוד כי הנוהגים שלא לומר רק מפסח ועד עצרת כי די להם הגירסא פעם אחת בשנה.

סיכומם של דברים, ראינו עד כמה גדול שורש וכח וטעם המנהג של אמירת פרקי אבות בשבתות הקיץ מימות עולם, וכמה הקפידו בזה בכל הדורות בכל תפוצות ישראל, [וסיפר הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל. שבהיותו אברך צעיר בקוונא, היה לו קביעות ללכת בכל שבת אחר הצהרים לשר התורה הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל, לשוחח ולדבר עמו בלימוד, ובאמצע הריחתא דאורייתא מידי שבת בשבתו, היה רבי יצחק אלחנן מפסיק את הריחתא ואומר, כתוב ברמ"א 'אבל אומרים פרקי אבות בקיץ' אם כן צריך להגיד, ומיד התחיל לומר פרקי אבות בנעימה מיוחדת].² וא"כ מן הראוי ללמוד בכל שבתות הקיץ פרקי אבות בהבנה ובעיון, ולא המדרש עיקר אלא המעשה.³

ג. ומעניין להביא המנהג שנהגו בארץ ישראל כפי שתיארם בספר שערי ירושלים [שער ט], מנהגם מאחר חג הפסח בכל שבת קודם המנחה, עולים המלמדים עם תלמידיהם על הבימה, והנערים הם מעוטפים בטליתים, וכל אחד אומר משנה א' מפרקי אבות בקול נאה וזמרה, ואח"כ מתרגם אותם בלשון ערבי כדי שיבינו כל העם והנשים העומדות בעזרת נשים המביטים בעד האשנבים, ואח"כ מתחיל השני משנה ב' כסדר הראשון, וכן כולם עד גמר הפרק.

ד. דרך אגב ראיתי דבר מעניין שכמעט כל רבותינו הראשונים והאחרונים לאורך כל הדורות חיברו פירושים על מסכת אבות, וזאת לגודל חביבות המסכתא והעסק בה.

ורבי אייזיק טירנא במנהגיו, ואומרים פרקים מפסח ועד ראש השנה, וברכי נפשי מאחרי החג עד שבת הגדול. ובברונא, בקיץ פרקים ומשכיל לאסא, ובחורף משכיל לאסא לבד.

ובמנהגי מהר"ל [עמ' קכב אות א], פרקים מתחילין לעולם במנחה בשבת הראשון דלאחר הפסח, ובכל שבת אומרים אחד, ובסיומם חוזרין לומר שנים יחד, וחוזרין ומשלשין עוד שנים יחד. ומסיימין קודם י"ז בתמוז. ויש מקומות סימן אב"ג, דבשלישית אומרים ג' יחד. ויש ארצות אומר פרקים רוב ימי הקיץ, וסימן שלהם 'נפש', ר"ל פ' נ'שא סיום ראשון, פ'נחס סיום שני, ש'ופטים סיום שלישי. אבל בהמחכים כתב דיש נוהגים לאמרו ד' פעמים במשך הקיץ, וסימן התחלתן לבני צרפת נפ"ש, ולפעם ראשונה לא הוצרכנו לשום סימן, כי שבת ראשונה אחר פסח מתחילין אותו. [ונתנו טעם לאמירת ד' פעמים, דכל אדם חייב ללמוד כל דבר לכל הפחות ד' פעמים, כמו שמצינו במשה רבינו שלימד התורה לישראל ד' פעמים]. ויש עוד מנהגים שונים בדברי רבותינו וכאן הבאנו עיקרי המנהגים.

ומעניין שבשולחן ערוך לא הביא כלל המנהג אף שבספרד מצאנו שהיו אומרים בין פסח לעצרת, ורק הרמ"א פסק דאומרים בכל הקיץ. ואצל החסידים נראה שבעיקר המנהג נתקבל לאמרו בין פסח לעצרת, כמו שנראה מהספרים שבשבתות אלו דבריהם סובבים והולכים על פרקי אבות. והתניא בסידורו כתב, נוהגין לומר פרקי אבות פרק אחד בכל שבת שבין פסח לעצרת במנחה, ויש נוהגין כך כל שבתות הקיץ. וכשחל אחרון [אסרו חג] של פסח בשבת [כמו שחל השנה] דיש שבעה שבתות בין פסח לעצרת, יש שהתחילו רק בשבת הבאה, ויש שנהגו להתחיל באותו שבת, ובשבת שלפני שבועות היו אומרים מסכת דרך ארץ זוטא.

וכן כשחל יו"ט שני [אסרו חג] של שבועות בשבת, יש בראשונים שאין אומרים כלל באותו שבת, וכתב הלבוש [סימן תרסט] הטעם, משום דקיי"ל בכל הימים טובים חציו לה' וחציו לכם, וכיון שהוא במנחה שהוא אחר חצות שהוא בחצי שלנו, אין אומרים כלום, משא"כ בשאר שבתות השנה שהם כולם שבת לה'. וכן כשחל ט' באב בשבת או בשבת ערב תשעה באב [כמו שחל השנה], נחלקו המנהגים אם אומרים, עיין רמ"א [סימן תקנב ס"ב] דאין אומרים ובמשנ"ב [שם סק"י] משמע דאומרים.

היכן אומרים

ובזמן אמירת הפרקים מצאנו מנהגים שונים. בטור כתב שאומרים אותו בספרד בשחרית. ובהרבה מספרי המנהגים דלעיל מצאנו שאמרו אותו בתוך המנחה לפני עלינו ואח"כ אומרים קדיש יתום. ובחלק מהספרים מצאנו שאמרו אותו אחר המנחה. ועיין במשנה ברורה [סימן קב סק"ו] לענין מ"ש בשו"ע דאסור לישב בתוך ארבעה אמות של המתפלל שמו"ע, ואם עוסק בדברים שהם מתיקוני התפילות ואפילו בפרק איזהו מקומן אינו צריך להרחיק. כתב המשנ"ב, והוא הדין אם עוסק בפרקים במנחה בשבת ג"כ מותר לישב בצד המתפלל. [והמקור בשער הציון מעולת תמיד]. לכאורה משמע דהוא לימוד השייך למנחה בשבת ולכך מותר לישב.

ואם הקדיש שאחריו הוא קדיש יתום או קדיש דרבנן נחלקו המנהגים, ובמשנ"ב [סימן נד סק"ט] משמע דהוא דרבנן, וכן בשו"ע הרב [שם ס"ד].

טעמים לאמירתם רק בקיץ

הראב"ן בספר המנהגי [שבת אות סד] כתב, כי ימות הקיץ שהם ימים ארוכים והעם מתבטל מלמלאכתו, ומאן דבעי דלהוי חסיד וכו', והמנהג

קהל עדת ירושלים - ישיבת המתמידים

ברכת מזל טוב חמה ולבבית

שלוחה בזה לאברכים החשובים בני קהילתנו הקדושה לרגל שמחת החלאקה לבניהם היקרים

הרב פנחס אברהם שליט"א
 הרב יהושע אייזן שליט"א
 הרב אברהם אייזנבך שליט"א
 הרב אהרן אקער שליט"א
 הרב נחום אקער שליט"א
 הרב אריה ברנד שליט"א
 הרב אהרן ברנדויין שליט"א
 הרב דוד גוטליב שליט"א
 הרב ישעיה גוטפרב שליט"א
 הרב נחום גוטפרב שליט"א
 הרב מתתיהו דייטש שליט"א
 הרב אלקנה וייסנשטרן שליט"א
 הרב משה וייספיש שליט"א
 הרב יהושע ולס שליט"א
 הרב טוביה כהן שליט"א

הרב אליעזר הלוי לוצקין שליט"א
 הרב יעקב הלוי לוצקין שליט"א
 הרב נתנאל לינדר שליט"א
 הרב אליהו למברגר שליט"א
 הרב שמואל למברגר שליט"א
 הרב שמעון למברגר שליט"א
 הרב דוד מינצברג שליט"א
 הרב דוד מרגליות שליט"א
 הרב צבי נברוצקי שליט"א
 הרב אליהו הלוי סגל שליט"א
 הרב שלום הלוי סגל שליט"א
 הרב יוסף סירוטה שליט"א
 הרב זאב פרנקל שליט"א
 הרב דוב קולסקי שליט"א
 הרב משה קירשנבוים שליט"א

הרב יחזקאל קלפהולץ שליט"א
 הרב דב קלצקי שליט"א
 הרב יוסף קדיש קלצקי שליט"א
 הרב אהרן קרישבסקי שליט"א
 הרב יוסף קרישבסקי שליט"א
 הרב אהרן רובין שליט"א
 הרב שלמה זלמן רוזנברג שליט"א
 הרב אהרן הלוי ריינר שליט"א
 הרב חיים הלוי ריינר שליט"א
 הרב יעקב שיינברגר שליט"א
 הרב מרדכי שיינברגר שליט"א
 הרב עמרם שיינברגר שליט"א
 הרב פישל שלזינגר שליט"א
 הרב אורי שפירא שליט"א
 הרב בן ציון שפירא שליט"א

ברכת מזל טוב לאלו ששםם לא הגיע אלינו

יהי רצון שיזכו לרוות רוב נחת דקדושה מהם ומכל יו"ח מתוך בריאות ורוב שלום

<p>תודתנו וברכותינו נתונות ללידתו היקר והחשוב הרב חיים סגל שליט"א על השתתפותו בהוצאת הגליון לרגל שמחת הולדת בנו במז"ט</p>	<p>תודתנו וברכותינו נתונות ללידתו היקר והחשוב הרב שמואל ברא"ה חשין שליט"א על השתתפותו בהוצאת הגליון לרגל שמחת הולדת בנו במז"ט</p>	<p>ברכת מזל טוב לאחינו היקר והחשוב, מופלג בתורה ויר"ש הרב אשר אייזנבך שליט"א לרגל שמחת נישואיו במז"ט אברהם, יוסף, שלמה - אייזנבך</p>	<p>ברכת מזל טוב ללידתו נפשי החשוב, רב המעלות ופאר המידות הרב שמואל חשין שליט"א לרגל הולדת בנו במז"ט חשה סגל</p>	<p>ברכת מזל טוב ללידתו היקר והחשוב, ברוך הכשרון ורב התבונות הרב יעקב הרצל שליט"א לרגל הולדת בנו במז"ט חיים יעקב מיצברג, גרשון לוצקין, צבי נפער, אליעזר לוצקין, בענטש שלינגר</p>
<p>ברכת מזל טוב נשגור בזה לאחינו וגיטנו החשוב, איש האשכולות, ורב התבונות, נחמד למטה אוהוב למעלה, ה"ה הרב נתן מאיר פרידמן שליט"א לרגל אידישי הבת בשעט"מ יהי רצון שיזכו לרוות רוב נחת דקדושה ממנו ומכל יו"ח מתוך אושר ועשר וכבוד, בהרחבת הדעת כל הימים. משפחת פרידמן</p>	<p>סנסני ברכות ללידת כל בית ישראל, מהעומדים בראש מערכות החינוך בארץ הקודש בתבונה ותושיה ובענוות חן, מחכמי ורבי כולל ש"ס שוה"ח זה רבות בשנים הרב הגאון רבי חיים צבי אייזנבך שליט"א לרגל נישואי בנו המצויין מבחי ישיבת תורת בני בשעט"מ</p>	<p>ברכת מזל טוב ללידתו היקר והחשוב, כליל המעלות החתן אשר אייזנבך ה"ו אברהם אבא גוטפרב, יוסף קרישבסקי, נחום הרצל, דב קולסקי, שמעון בא"י קרישבסקי</p>	<p>ברכת מזל טוב ללידתו היקר והחשוב, הפועל רבות למען הכלל והפרט הרב שמואל חשין שליט"א לרגל הולדת בנו במז"ט יעקב משה גוטליב, עובדיה הומיני יהודה שיינברג, דוד גוטליב.</p>	<p>ברכת מזל טוב שלוחה בזה להאי גברא רבה, חכם הלב ורך הריעון, רבים הננים ממנו בעצה ותושיה, המאלפניו ביה ומיעיק לנו תמיד במיטב כשרונותיו, העושה רבות למען מאות יתומים ואלמנות, תורה עבודה וגמילות חסדים במקום אחד, אוהב למקום נחמד לבריות הרבה רבי חיים צבי אייזנבך שליט"א לרגל שמחת נישואי הבן בשעט"מ יהי רצון שיזכו לרוות רוב נחת דקדושה ממנו ומכל יו"ח מתוך אושר ועשר וכבוד, בהרחבת הדעת כל הימים. ידידן אוהבן: מאיר אקער</p>
<p>ברכת מזל טוב להאי גברא רבה ויקירא, כביר החסד והמעש, המתחנן הדגול ה"ה הרב חיים צבי אייזנבך שליט"א לרגל נישואי בנו בשעט"מ יהי רצון שיזכו לרוות רוב נחת דקדושה ממנו ומכל יו"ח מתוך אושר ועשר וכבוד, בהרחבת הדעת כל הימים. חיים גרינוולד יעקב הולצמן</p>	<p>ברכת מזל טוב חמה ולבבית נשגור ללידתו כולבבנו, העולה והגלוב נעים הליכות ופאר המידות הרב חיים סגל שליט"א לרגל הולדת בנו בשעט"מ יהי ר"ש שיזכה לרוות ממנו רוב נחת מתוך בריאות, אושר והרחבת הדעת. המברכים מקרב לב אשר א. אייזנבך שלמה זלמן בלוי שמעון ד. קרישבסקי</p>	<p>ברכת מזל טוב ליטנו היקר והחשוב, ברוך הכשרון רב התבונות הרב נתן מאיר פרידמן שליט"א לרגל שמחת אירוסיו בתו יעקב בלוי, יוסף קדיש בלוי</p>	<p>ברכת מזל טוב ללידת נפשי היקר והחשוב, ברוך הכשרון רב התבונות הרב חיים צבי אייזנבך שליט"א לרגל נישואיו בנו במז"ט יוסף שיינברג נתנאל לינד</p>	<p>תורה ה' אור התלמוד ש"ע"י קהל עדת ירושלים בנשיאות מורינו ורבינו שליט"א טנא מלא ברכות נשגור בזה להאי גברי רבה ויקירא, אנשי השם כלילי המעלות המוסרים נפשם למען תלמידי הישיבה הגאון רבי מיכל הלוי לוצקין שליט"א מראשי ישיבת תורת ה' הרב חיים צבי אייזנבך שליט"א משיגי רוחני ביישיבת אור התלמוד לרגל תת ה' שמחה במעונם בשמחת נישואי בניהם במז"ט יהי רצון שירוו מהם ומכל יוצ"ח רוב נחת דקדושה, מתוך אושר וכל מילי דמיטב ואן טוב וחסד ירדפם כל ימי חייהם אמן. ההנהלה רבנן ותלמידהון</p>

בסימן טוב ובמזל טוב
 בשבט והודיה לבורא עולם
 מתכבדים אנו להזמינם
 להשתתף בשמחת נישואי בנינו היקרים
 החתן **הכלה**
אפרים רבקה
 שתקיים א"ה בשעט"מ
 ביום שני פרשת בהעלותך
 י"ד בסיון תשע"ב
 באולמי תמיר
 כבד רמות ירושלים
 החופה בשעה 6:15 (לפני השקיעה)
 נשמח לראותכם משתתפים בשמחתנו
יוסף פרידמן ימיהו דזשיסקי

ברכת מזל טוב חמה ולבבית
 נשגור ללידתו כולבבנו, העולה והגלוב
 נעים הליכות ופאר המידות
 הרב **חיים סגל** שליט"א
 לרגל הולדת בנו בשעט"מ
 יהי ר"ש שיזכה לרוות ממנו רוב נחת מתוך
 בריאות, אושר והרחבת הדעת.
 המברכים מקרב לב
אשר א. אייזנבך שלמה זלמן בלוי
שמעון ד. קרישבסקי

קהל עדת ירושלים
שיבת הגפן ביתר עילית
ברכת מזל טוב
 נשגור בזה ללידתו היקר והחשוב, מופלג
 בתורה ויר"ש, הפועל גדולות ונצורות יומם
 ולילה למען אגשגו בית מדרשונו
 הרב **שמואל ברא"ה חשין** שליט"א
 נבאי בית מדרשונו
לרגל הולדת בנו במז"ט
 יהי רצון שיזכו לרוות ממנו רוב נחת דקדושה
 מתוך אושר ועשר וכבוד, בהרחבת הדעת כל הימים.
בני הקהילה

קהל עדת ירושלים
שיבת הגפן ביתר עילית
ברכת מזל טוב
 נשגור בזה ללידתו היקר והחשוב, מופלג
 בתורה ויר"ש, הפועל גדולות ונצורות יומם
 ולילה למען אגשגו בית מדרשונו
 הרב **שמואל ברא"ה חשין** שליט"א
 נבאי בית מדרשונו
לרגל הולדת בנו במז"ט
 יהי רצון שיזכו לרוות ממנו רוב נחת דקדושה
 מתוך אושר ועשר וכבוד, בהרחבת הדעת כל הימים.
בני הקהילה